

STK'LAR İÇİN

Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu

NURHAN YENTÜRK - VOLKAN YILMAZ

STK'lar İçin
Engellilere Yönelik
Harcamaları
İzleme Kılavuzu

NURHAN YENTÜRK

VOLKAN YILMAZ

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
Sivil Toplum Kuruluşları
Eğitim ve Araştırma Birimi

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

STK'lar İçin Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu
Nurhan Yentürk - Volkan Yılmaz

Istanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 402
STK Çalışmaları - Eğitim Kitapları 15
Kamu Harcamalarını İzleme Dizisi no. 5

ISBN. 978-605-399-258-5

1. Baskı İstanbul, Kasım 2012

© Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık Müzik Yapım ve Haber Ajansı Ltd. Şti.
Yazışma Adresi: İnönü Caddesi, No: 43/A Kuştepe Şişli 34387 İstanbul
Telefon: 0212 311 52 59 - 311 52 62 / Faks: 0212 297 63 14 • Sertifika No: 11237

www.bilgiyay.com
E-posta yayin@bilgiyay.com
Dağıtım dagitim@bilgiyay.com

Dizi Editörü Nurhan Yentürk
Redaksiyon Bülent Çınar
Kapak ve Kitap Tasarımı Kadir Abbas
Dizgi ve Uygulama Maraton Dizgievi
Düzeltili Remzi Abbas
Baskı ve Cilt Sena Ofset Ambalaj ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok Kat 6 No: 4 NB 7-9-11 Topkapı İstanbul
Telefon: 0212 613 03 21 - 613 48 46 / Faks: 0212 613 38 46 • Sertifika No: 12064

Istanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data
Istanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü Tarafından Kataloglanmıştır.

Yentürk, Nurhan, 1958-
STK'lar için : engellilere yönelik harcamaları izleme kılavuzu / Nurhan Yentürk, Volkan Yılmaz.
60 p., 5 ill., 2 charts., facsimiles, 21x29.7 cm.
Includes bibliographical references and index.
ISBN 978-605-399-258-5

1. People with disabilities - Turkey - Research. 2. People with disabilities - Government policy. 3. Turkey - Appropriations and expenditures.
4. People with disabilities - Services for - Turkey. 5. Social work with the handicapped. 6. Handicapped - Associations, institutions, etc. - Turkey.
7. Non-governmental organizations - Turkey. I. Title. II. Yılmaz, Volkan.

HV1559.T9 Y46 2012

ÖNSÖZ

İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi (Bilgi STK), 2003 yılından beri sürdürdüğü eğitimler süresince üretilen 12 eğitim modülünü kapsayan yazılı ve görsel malzemelerin tümünü 2010 yılına kadar STK Çalışmaları - Eğitim Kitapları ve CD'leri Dizisi kapsamında yayınladı. Bu yayınlarımızdan sonra, günümüzde STK'larla ilgili ortaya çıkan önemli konularda eğitim ve yayınlar yapmaya devam ediyoruz.

Bu konulardan bir tanesini öncelikli olarak vurgulamak isteriz: STK'ların gerek yurt dışında gerek Türkiye'de kamu harcamalarını izleme konusunda yaptıkları çalışmaların, oluşturdukları ağların ve platformların gittikçe yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Hak temelli çalışan STK'lar için, kamunun çeşitli alanlara yaptığı harcamaların izlenmesi, bu harcamalara yönelik politika üretme sürecinin etkilenebilmesi ve konunun kamusal alanda konuşulur hale gelmesi günümüzde önemli savunuculuk alanlarını oluşturmaktadır.

Bu konuda ortaya çıkan bilgi ve eğitim ihtiyacına cevap verebilme amacıyla eğitim programları, eğitim kitapları ve izleme raporları üzerine çalışmaya başladık. STK Çalışmaları-Eğitim Kitapları, Kamu Harcamalarını İzleme Dizisi kapsamında yayımlanan ilk iki çalışma, temel bütçe okuma-yazma kapsamında değerlendirilebilecek olan iki eğitim kılavuzu oldu: *Kamu Harcamaları Okuma-Yazma* ve *Çok Yıllı Bütçe ve Mali Plan İzleme* kılavuzları. Temel nitelikteki bu iki kitabı, tematik nitelikli *Askeri ve İç Güvenlik Harcamalarını İzleme Kılavuzu* ve *Sosyal Koruma Harcamalarını İzleme Kılavuzu* izledi. Tematik nitelikli üçüncü kılavuzu ise, elinizde bulunan, *Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu* oluşturuyor.

Kamu Harcamalarını İzleme Dizisi'nin amacı, kamunun ilgili konularda yaptığı harcamaların izlenebilmesi için yöntem önererek izleme formatını STK'lara sunmak, kamu harcamalarını izlemeyi amaçlayan kişi, STK ya da platformlara kaynak olabilecek yazılı malzemeler üretmektir.

Bu dizi yedi eğitim kılavuzundan oluşmaktadır:

- 1) *Kamu Harcamaları Okuma - Yazma Kılavuzu*
- 2) *Çok Yıllı Bütçe Süreci ve Orta Vadeli Mali Plan İzleme Kılavuzu*
- 3) *Askeri ve İç Güvenlik Harcamalarını İzleme Kılavuzu*
- 4) *Sosyal Koruma Harcamalarını İzleme Kılavuzu*
- 5) *Çocuğun Korunmasına Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu*
- 6) *Gençlerin Güçlendirilmesine Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu*
- 7) *Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu*

Bu kılavuzlarda yer alan bilgiler, teknikler ve veriler kullanılarak, ilgili yılın bütçe gerekçesi ve ekleri, kurumların faaliyet raporları internete konulduktan sonra, kamunun sosyal güvenlik, sağlık, sosyal yardım harcamalarını, askeri harcamalarını, eğitime, çocuklara, gençlere ve engellilere yönelik harcamalarını ayrıntılı olarak hesaplayabilmek ve bu alandaki gelişmeleri yıllar itibarıyla izlemek mümkün olacaktır.

Vatandaşların seçtiği temsilcilerden oluşan parlamentonun en temel görevlerinden birisi kamu harcamalarının alanlarını ve miktarlarını belirlemektir. Parlamentodan aldığı yetki ile hükümet tarafından gerçekleştirilen kamu harcamalarının gelir eşitsizliği, bölgesel eşitsizlik ve fırsat eşitsizliği gibi birçok alanda önemli sosyal ve ekonomik etkileri vardır. Ayrıca, ekonominin üretim kapasitesi, istihdam, hatta ücretlerin düzeyi de, yine kamu harcamaları tarafından etkilenebilmektedir.

Katılımcı demokraside vatandaşların, parlamentonun ve hükümetin bu temel görevlerinin yerine getirilme sürecini bilme, süreci şeffaf olarak izleyebilme ve bu sürece katılma hakları vardır. Çünkü

biliyoruz ki, demokrasi kavramı katılımcı demokrasi çerçevesinde anlaşıldığında sivil toplumun siyasi yaşamı aşağıdan yukarıya doğru denetlemesi ve siyasi yaşama katılması, toplumun örgütlenme hakkının hayata geçirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Haklar temelinde düzenlenmiş devlet-toplum ilişkileri bir yandan STK'ların toplumda demokrasinin gelişiminin ana aktörlerinden biri olmasını, diğer yandan şeffaf ve hesap verebilir bir kamu yönetiminin bulunmasını gerektirmektedir.

Bu harcamaların sivil toplum tarafından bilinir ve izlenebilir olması sadece şeffaflık değil, aynı zamanda uygulanan politikaların etkinliğinin kamusal alanda derinlemesine tartışılabilir hale gelmesi anlamında da önemlidir.

Türkiye'de kamu harcamaları konusunda vatandaşların ve STK'ların karşısında adeta "teknik" bilginin iktidarı bulunmaktadır. Beklentimiz odur ki, kamu harcamalarını izleme bilgisinin yayılması, şeffaflaşması ve STK'lar tarafından ulaşılabilir, izlenebilir, yorumlanabilir ve müdahale edilebilir hale gelmesi bu bilginin iktidarını zayıflatacak ve demokratikleşmeye katkıda bulunacaktır.

Günümüzde, Bütçe Kanunu'nun tartışılması ve çıkarılmasına yönelik yasama sürecine milletvekillerinin bile katılımının önünde çeşitli zorlukların bulunduğu kamuoyu önünde tartışılırken, STK'ların bütçe sürecine müdahil olmalarının "teknik" zorluklarının oldukça fazla olduğunu teslim etmek gerekir. Bu teknik zorlukların başında kamu kurum ve kuruluşlarının internet ortamında yayımlanan verilerinin kısıtlı olması gelmektedir. Bununla birlikte, söz konusu teknik zorluğun son yıllarda özellikle Merkezi Yönetim bütçesi açısından büyük oranda aşılabildiğini görmekteyiz. 2003 yılında Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu ile çok yıllık bütçelemeye geçiş ve Orta Vadeli Mali Plan (OVMP) hazırlanarak gelecek üç yıla ilişkin gelir ve gider tahminlerinin hazırlanıyor olması verilere ulaşma ve izleme sürecini kolaylaştırmıştır.

Öte yandan, özellikle Türkiye'deki sosyal koruma ve askeri harcamalar alanında değerli akademisyen ve bürokratlar tarafından hazırlanarak yayımlanmış çalışmalar bulunmaktadır. Bu iki kılavuzu yayınlamış olmamızdaki amaç, bu iki önemli kamu harcama alanı ile ilgili veri ve süreçleri iktisatçı olmayanlar tarafından da izlenebilir ve anlaşılabilir hale getirmek, bu iki alandaki harcamaları uluslararası yöntemler ışığında hesaplayabilmek ve STK'ların ve kamuoyunun bilgisine sunmaktır. Diğer yandan, birçok farklı kamu idaresi tarafından yapılan çocuklara, gençlere ve engellilere yönelik harcamaların bir arada görülebileceği herhangi bir kaynak olmadığı gibi, ne yazık ki milletvekilleri de bu tür sosyal alanlara yapılan harcamaları ayrıntılı olarak görme imkânı bulamadan bütçe görüşmelerine katılmak durumunda kalmaktadırlar. TBMM'de sürdürülen bütçe görüşmelerinde bilginin kısıtlı olduğu bir diğer alan ise askeri harcamalardır. Dizi kapsamında yayımlanacak kılavuzlar ile bu eksikliğin giderilmesine katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

Bu kılavuzlar STK Eğitim ve Araştırma Birimi'nin İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları ile ortak yürüttüğü bir çalışmadır. Bu dizi çerçevesinde yayımlanacak olan kılavuzlar <http://stk.bilgi.edu.tr/stk-Butce.asp> ve <http://www.bilgiyay.com> adreslerinden takip edilebilir. Kılavuzlar yayımlandıktan sonraki yıllar için izleme tabloları da bu adreslerden indirilebilecektir. Böylece, STK'ların kılavuz yayımlandıktan sonra ortaya çıkan değişikliklerden haberdar olmaları sağlanacaktır.

Bu dizi kapsamında hazırlanan her kılavuz birçok akademisyen ve bürokratin katkıları ile ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, kılavuzlar, gerek ortak yazarların gerekse birçok akademisyen ve bürokratin kolektif heyecanının bir ürünüdür.

Elinizde bulunan ve dizinin beşinci kılavuzu olan *Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu*'nun yazım sürecinde Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve İŞKUR'dan bürokratlar çok değerli katkılarda bulundu. Kendilerine teşekkür ederim. En büyük teşekkürüm, Bilgi STK'nın 2009 yılından itibaren düzenlediği Kamu Harcamaları İzleme Eğitimi ve Kampı'na katılan STK temsilcilerinedir; bu kılavuzun geliştirilmesi, anlaşılır hale getirilebilmesi ve örneklerle desteklenmesi konularında yardımlarını esirgemediler.

Prof. Dr. NURHAN YENTÜRK

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi Direktörü

STK Çalışmaları-Eğitim Kitapları, Kamu Harcamalarını İzleme Dizisi Editörü

İçindekiler

ÖNSÖZ.....	3
GİRİŞ VE ÖZET: TÜRKİYE'DE ENGELLİLERE YÖNELİK HARCAMALAR.....	7
1. ENGELLİLERE YÖNELİK HARCAMALARI İZLEME YÖNTEMİ VE KAPSAM.....	11
2. ENGELLİLERE YÖNELİK HARCAMALARIN İZİNİ SÜRMEK.....	13
2.A. Özürlüler İdaresi'nin Harcamaları.....	13
2.B. Sosyal Güvenlik Kurumu, 2022 Sayılı Kanun Çerçevesindeki Özürlü Aylıkları.....	14
2.C. SHÇEK, Evde Özürlü Bakım Aylığı ve Rehabilitasyon Hizmetleri Harcamaları.....	15
2.D. SYDTE, Engellilere Yönelik Harcamalar.....	18
2.E. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Muhtaçlık Aylığı.....	20
2.F. İŞKUR, Engellilere Yönelik İstihdam Harcamaları.....	20
2.G. Milli Eğitim Bakanlığı, Engellilere Yönelik Harcamalar.....	22
2.H. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Engelli Federasyonları Harcamaları.....	23
2.I. ÇSGB, Dezavantajlı Gruplar Dairesi, Özürlü Şubesi Müdürlüğü Harcamaları.....	23
2.J. YURTKUR, Engelli Öğrencilere Yönelik Burslar.....	24
2.K. Sosyal Destek Programı (SODES), Engellilere Yönelik Projeler.....	25
3. ENGELLİLERE YÖNELİK TOPLAM HARCAMALAR.....	27
4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	29
EKLER.....	39
EK 1: Veri Kaynakları.....	39
EK 2: Engellilere Yönelik Harcamaların İzlenmesinde İnternette Ulaşılabilen Veriler.....	47
EK 3: 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması.....	49
EK 4: 2012 Dünya Engellilik Raporu.....	51
EK 5: Engelli Örgütlerinin Anayasa Görüşleri.....	53
SUMMARY.....	55
KAYNAKLAR.....	57
DİZİN.....	59

GİRİŞ VE ÖZET: TÜRKİYE'DE ENGELLİLERE YÖNELİK HARCAMALAR

Dünya üzerinde bir tür engelle sahip bireylerin sayısının bir milyardan üzerinde olduğu tahmin ediliyor. Hemen her toplumda kamu hizmetlerinden sağlam bireylere kıyasla daha az yararlanabilen engellilerin, yoksulluk altında yaşama riski engeli olmayan bireylere göre daha yüksekken, ekonomik faaliyetlere katılabilme olanakları da daha kısıtlı. Bu çerçevede engelli bireylerin küresel anlamda bir dezavantajlı grup oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir.

Dünyanın hemen her ülkesinde olduğu gibi, Türkiye'de de engeli bulunmayan yurttaşlara göre ortalama eğitim ve gelir düzeyleri daha düşük olan engelli yurttaşlar, daha yüksek iş bulamama ve işsiz kalma riski ile karşı karşıya oldukları gibi, iş bulduklarında da daha düşük maaşlarla çalışmak durumunda kalıyorlar. Ülkemizde engelli bireylerin çok sayıda ihtiyacına cevap verecek bir kurumsal yapılanma halen mevcut değil.

21. yüzyıl engelli hakları hareketinin başarıları sayesinde engelli bireylerin haklarının tarihte görülmemiş bir düzeyde uluslararası tanınırlık kazandığı bir dönem oluyor. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi önemli bir tarihsel dönemeç olarak karşımızda duruyor.

Türkiye'de kamu politikaları engellilerin yaşam koşullarını iyileştirmeye, engelli yurttaşları güçlendirmeye ve engelli bireyleri de kapsayacak bir eşit yurttaşlık idealine katkı sağlamalıdır. 1997 yılında kurulan Özürlüler İdaresi Başkanlığı, büyük ölçüde gereken siyasi iradenin gösterilmemesi nedeniyle, engellilik yaklaşımını kamu politikalarında bir ana akımlaştırmayı başaramamıştı.

Ülkemizde 2000'li yıllarla birlikte siyasi iradenin engelliliği önemli bir politika alanı olarak tanımaya ve tanımlamaya başladığını görüyoruz. Uluslararası gelişmelere ve Avrupa Birliği müzakeresine sürecinin sağladığı pozitif ivmeye de paralel bir biçimde, ülkemizde engellilerin sorunlarına yönelik siyasi ilgi 2005 yılında Özürlüler Yasası'nın TBMM'den geçmesi ile önemli bir kurumsallık kazandı. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin imzaya açılması ile engelli bireylerin haklarının küresel ölçekte tanınırlığa ulaşmasını takiben, ülkemizin de bu Sözleşme'ye ve Sözleşme'nin İhtiyari Protokolü'ne taraf olması engelli yurttaşların haklarına uluslararası bir referans noktası da kazandırdı.

Engellilere yönelik sosyal ve ekonomik politikalara odaklandığımızda, 2005 yılından bu yana, hem geçmiş yıllarda kapsamı dar olan sosyal programların kapsamının genişletildiğini, hem de yeni sosyal programların engellilerin hizmetine sunulmaya başlandığını görüyoruz. Engelli yurttaşlara yönelik kamu harcamalarında yaşanan artışı ve engellilere yönelik kamu politikalarında sağlanan gelişmeyi olumlu karşılamaktayız. Bununla birlikte, ülkemizde engelli bireylerin eşit yurttaşlar olarak iktisadi, sosyal ve siyasi hayata tam ve eşit katılımlarının sağlanabilmesi için hâlâ siyasi iradenin yapması gereken çok fazla şey var. Engelli bireylerin toplumun her alanına tam ve eşit katılımlarının sağlanması ancak uzun süreli ve güçlü bir siyasi irade gösterilmesi ile mümkün olabilir.

Elinizdeki bu kılavuzun amacı engellilere yönelik kamu harcamalarının ve bu harcamaların aktarıldığı hizmetlerin nitelik ve etkinliğinin STK'lar tarafından izlenmesine katkıda bulunmaktır.

Daha önce yayınladığımız sosyal koruma harcamalarını izlemeye yönelik kılavuzda, kamu tarafından yapılan tüm sosyal koruma harcamalarını hesaplama olanağımız olmuştur. Ancak biliyoruz ki, engellilere, çocuklara ve gençlere yönelik harcamalar, bütçe verilerinde sosyal koruma harcamalarının unsurları (örneğin sosyal yardım, sosyal güvenlik, sağlık) gibi fonksiyonel sınıflandırmanın ana kalemleri arasında yer almamaktadır. Engellilere, çocuklara ve gençlere ilişkin harcamaların izlenmesinin zorluğu, bu harcamaları çeşitli kurumlar tarafından gerçekleştirilen harcamaların içinden ayrıştırarak bulma gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Buna rağmen, engellilerle ilgili farklı kamu ku-

rum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilen harcamaların önemli bir bölümüne internet üzerinden ulaşılabilmesi engellilere yönelik kamu harcamalarının ayrıştırılmasını kolaylaştırmaktadır.

Engellilere yönelik hak temelli çalışan STK'ların savunuculuk çalışmalarını sadece kamu harcama düzeyleriyle ya da bazı alanlara ayrılan bütçenin artırılması talebi ile kısıtlamaları önemlidir. Bütçeden ayrılan payın artırılması talebi, harcamaların aktarıldığı hizmetin niteliği ve kapsamı ile ilgili önerileri ikinci plana itmemelidir.

Bu yaklaşım ışığında, elinizdeki kılavuz yalnızca teknik bir bütçe analizi yapmayı hedeflememektedir. Çalışmayı sadece gerçekleşmiş harcamaların düzeyini tespit ederek geçmişi değerlendirmekle sınırlı tutmayıp, harcamaların gelecek yıllar için nasıl planlandığını, kamunun bu konuda gelecekte yapmak istediklerini izlemeyi ve hangi ihtiyaç alanlarında ne tür politikaların geliştirilmesi gerektiğine yönelik de önerilerde bulunmayı önemsiyoruz. Daha önce yayınlanmış olan sosyal koruma harcamaları ve askeri harcamalara ilişkin kılavuzlarda da aynı yaklaşımı izlemiştik.

Bu kılavuzu geliştirmek için yaptığımız çalışmada engellilere yönelik harcama yapan kamu kurumlarının bütçelerinin alt kalemlerine inmek gerekti. Fakat bu alt kalemleri kamu kurum ve kuruluşlarının gelecek projeksiyonlarında görmek mümkün olmadı. Bu açığı kamu kurum ve kuruluşlarının medya üzerinden kamuoyuna yansıyan plan ve projelerini takip ederek ve bu plan ve projeleri kılavuzda yaptığımız analizlere dahil ederek kapamaya çalıştık.

Bu çalışma ile engellilere yönelik çalışan hak temelli STK'ları harcamaların niceliği ve niteliğine dair bilgilerle destekleyerek ve STK'ların bu harcamalarla ilgili kamu kurumlarının planlarına erişimini kolaylaştırarak, STK'ları savunuculuk çalışmaları açısından güçlendirebileceğimizi umuyoruz.

Çalışma kapsamında Özürlüler İdaresi'nin harcamaları (ÖZIDA), 2022 sayılı Kanun çerçevesinde verilen aylıklar içinden özürürlü aylıkları, evde özürürlü bakım aylığı ve bakım ve rehabilitasyon harcamaları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün (SYDGM) özürürlü araç/gereç/tedavi (özürürlü destek transferleri) ve özürürlü öğrencileri eğitim kurumlarına taşıma bedeli, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün muhtaçlık aylığı, İŞKUR'un bütçesine gelir kaydedilen para cezalarından özürürlüye yönelik yapılan istihdam ve mesleki rehabilitasyon harcamaları, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü eğitim giderleri, Engelli Spor Federasyonlarına aktarılan kaynak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), Dezavantajlı Gruplar Dairesi, Özürürlü Şubesi Müdürlüğü harcamaları, YURTKUR, engelli öğrencilere yönelik burslar ve SODES, engellilere yönelik projeler dikkate alınmıştır.

Elde ettiğimiz sonuçlara göre 2008 yılında engellilere yönelik toplam gerçekleşen harcama 2,7 milyar TL iken, bu harcama 2010 yılında 5,7 milyar TL seviyesine yükselmiştir. 2011 yılının harcama düzeyi 2006 yılının harcama düzeyi ile karşılaştırıldığında, harcamaların yüzde 430'un üzerinde arttığı görülmektedir. GSYH'ya oranlar olarak incelendiğinde, 2011 yılı itibariyle engellilere yönelik kamu harcamalarının GSYH'nın yüzde 0,44'ü olduğu görülmektedir.

Engellilere yönelik harcamaların 2011 yılındaki dağılımına bakıldığında, SHÇEK tarafından yapılan harcamaların yüzde 44 ile en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir. SHÇEK harcamalarının yüzde 28 ile 2022 sayılı Kanun çerçevesinde yapılan özürürlü aylığı ödemeleri izlemektedir. 2012 yılından itibaren bu iki harcamanın ve ek olarak ÖZIDA ve SYDTF harcamalarının Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı altında toplanacağı dikkate alındığında bu bakanlığın tek başına –harcamaların eşit düzeyde kalacağı varsayılırsa- engellilere yönelik harcamaların yüzde 73'ünü gerçekleştireceği anlaşılmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesindeki kurumlar dışında, Milli Eğitim Bakanlığı engellilere yönelik en büyük ikinci harcamayı yapan kurumdur.

Engellilere yönelik kamu harcamalarına dair genel bir özet değerlendirme yapmadan önce, Türkiye'de sosyal harcamaların toplam kamu harcamalarına oranının Avrupa Birliği'ne üye ülkeleri ortalamasının neredeyse yarısı seviyesinde olduğunu (Yentürk, 2012; Buğra ve Adar, 2007) sizlere hatırlatmak isteriz. Her ne kadar bu kılavuzun incelediği dönemde engellilere yönelik kamu harcamaları düzenli ve önemli seviyede bir artış göstermiş olsa da, ülkemizde engellilere yönelik kamu harcamaları henüz ihtiyacı karşılayabilecek bir düzeye çekilememiştir. Özellikle engellilere yönelik kamu hizmetleri alanının uzun yıllar göz ardı edildiği düşünüldüğünde, içinde bulunduğumuz dönemde bu

alana yapılması gereken harcamaların boyutunun neden yüksek olması gerektiği anlaşılacaktır. Örneğin, günümüzde engelli bireylere yönelik kamu hizmetlerini verecek insan kaynağını yetiştirmeye yönelik yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

2006 yılından bu yana engellilere yönelik kamu harcamalarında görülen artışın çok büyük bir kısmını engelli bireylere ve ailelerine sağlanan nakit transferleri oluşturmuştur. Nakit transferi biçimindeki gelir desteği programlarının yoksullukla mücadeledeki önemli toplumsal işlevini yadsırmıyoruz. Fakat kamunun aynı zamanda engellilere yönelik araştırma faaliyetleri, engelliliği önleme, engelli bireylerin yaşamın tüm alanlarına tam ve eşit katılımı için gerekli erişilebilirlik düzenlemeleri, engelli bireylerin eğitimi, istihdamı, engelli bireylere yönelik tıbbi ve sosyal rehabilitasyon hizmetleri ve engelli bireylere hizmet verecek insan kaynağının yetiştirilmesi alanlarına da bir politika stratejisi çerçevesinde kaynak aktarması gerekmektedir.

Bundan önce belirtildiği üzere, ülkemiz dünya çapında engelli bireylerin insan haklarının evrensel ve kapsamlı bir biçimde tarif edildiği ve engelli hakları örgütlerinin önemli çabaları sonucunda hazırlanan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ne taraf olmuştur. Bu olumlu gelişmenin hayata geçirilmesi ancak ülkemizin engellilere yönelik tüm politikalarında kapsamlı bir anlayış değişikliğine gidilmesi ile mümkündür. Bu anlayış değişikliği çerçevesinde, engelli bireylerin hayatlarını doğrudan ya da dolaylı biçimde etkileyen tüm kamu politikalarının hak temelli bir biçimde yeniden kurgulanması, engellilik yaklaşımının tüm politika alanlarında ana akımlaştırılması ve engelli bireylerin tüm karar alma süreçlerine aktif ve tam katılımının sağlanması gerekmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde, çalışmanın kapsamını okuyucularla paylaşmak amacıyla engellilere yönelik harcamalar yapan kurumlar ve yaptıkları harcamalar konusunda özet bilgiler sunduk. İkinci bölümde ise, engellilere yönelik harcamaların izini sürdük. Bu bölümde, bir yandan engellilere yönelik olarak harcama yapan kurum ve kuruluşları ayırtırmaya çalışırken, diğer yandan bu kurum ve kuruluşların engellilere yönelik yaptıkları harcamaların nitelik ve niceliklerini ayrıntılı olarak ele aldık. Üçüncü bölümde, engellilere yönelik harcama yapan kurumların bilgilerini bir araya getirerek 2006-2011 yılları arasındaki döneme ait engellilere yönelik toplam harcama bilgilerini sizlere sunduk. Sonuç ve öneriler bölümünde ise, engellilere yönelik yapılan kamu harcamalarını özellikle niteliksel olarak değerlendirdik. Bu değerlendirmeyi ve önerileri yaparken iki yaklaşımı benimsedik. Bu yaklaşımlardan ilki, engellilerin engeli olmayan yurttaşlar ile topluma eşit katılımlarını sağlayacak eşit vatandaşlık yaklaşımı oldu. İkincisi ise, engellilere hizmet veren kamu kurumları arasında tam işbirliği sağlanmasına ve engellilik yaklaşımının kamu politikalarında ana akımlaştırılmasına (disability mainstreaming) yönelik bütünsel bir engelli politikası yaklaşımıdır.

Sonuç ve öneriler bölümünü takiben, kılavuzda açıklayıcı eklere yer verdik. Ek 1'de engellilere yönelik harcamaları izlerken başvurduğumuz veri kaynaklarını ve ilgili verilerin yayınlanma tarihini ayrıntılı olarak belirttik. Burada amaç, okuyucunun bu kaynakları kullanarak ileriki yıllarda da konuyu izlemeyi sürdürebilmesidir. Ek 2'de engellilere yönelik harcamaların izlenmesinde internetten ulaşılamayan verileri listeledik. Ek 3'te 2002 tarihinde Özürlüler İdaresi tarafından yapılan Özürlüler Araştırması'nın sonuçlarını özetleyerek verdik. Ek 4'te okuyucuya 2011 yılında Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası tarafından yayınlanan Dünya Engellilik Raporu'nun bir özetini sunduk. Ek 5'te engelli örgütlerinin Anayasa görüşlerine yer verdik. Kılavuz İngilizce bir özet ve dizin ile sona ermektedir.

1. ENGELLİLERE YÖNELİK HARCAMALARI İZLEME YÖNTEMİ VE KAPSAM

Engellilere yönelik harcamaları izleme konusunda yol gösterici ve uluslararası kuruluşlar tarafından kabul edilen ortak bir yöntem bulunmamaktadır. Engellilere yönelik harcamalar her ülkede farklı kurumlar tarafından ve farklı amaçlarla yapılmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin özgül kurumlarına odaklanarak, engellilere yönelik harcama yapan kurumları ve bu kurumların harcama kalemlerini kendi ürettiğimiz bir metodoloji çerçevesinde inceledik.

Kamu kurumları engellilere yönelik harcamaları tanımlarken genellikle “özürlü” kavramını kullanmaktadırlar. “Engelli” kavramı, engelliliği bireylerin bedensel ya da ruhsal bir eksikliği olarak tanımlayan tıbbi yaklaşıma eleştiri getiren ve engelliliğin sosyal ve politik bir mesele olduğuna vurgu yapan “engelliliğin sosyal modeli” yaklaşımını öne süren akademisyenler ve engelli hakları aktivistleri tarafından ortaya atılmıştır. “Engelli” kavramının yanı sıra, ülkemizde önceleri pejoratif olarak kullanılan “sakat” kavramı da yakın zamanda engelli hakları hareketi içerisinde bazı aktivistler ve engellilik konusu üzerine çalışan bazı sosyal bilimciler tarafından bu pejoratif anlamından çıkarılarak kullanılmaya başlanmıştır. Bizler bu kılavuzda hak temelli engelli STK'ları arasında ana akımlaşmış engelli kavramını kullanmayı tercih ettik. Ancak kamu kurum ve kuruluşlarından doğrudan alıntı yaptığımızda, bu kurum ve kuruluşların kullandıkları orijinal ifadeleri bizden sonra STK'ların harcamalarını izlemelerini kolaylaştırmak amacıyla değiştirmeden aynen kullandık. Bu nedenle kılavuzda her iki kavram (özürlü ve engelli) sık sık bir arada yer almaktadır.

Engellilere yönelik harcamaları izlerken ele aldığımız kurumlar ve bu kurumlarda incelemeye kattığımız harcama kalemleri şunlardır:

- Özürlüler İdaresi (ÖZIDA): Toplam giderleri;
- Sosyal Güvenlik Kurumu: 2022 sayılı Kanun çerçevesinde verilen aylıklar içinden özürlü aylıkları;
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK): Evde özürlü bakım aylığı ve engelli bakımı ve rehabilitasyonu hizmetleri için yapılan harcamaların toplamı;
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM): Özürlü araç/gereç/tedavi (özürlü destek transferleri) ve özürlü öğrencileri eğitim kurumlarına taşıma bedeli;
- Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM): Muhtaçlık aylığı;
- Türkiye İş Kurumu (İŞKUR): Engelli çalıştırma yükümlülüğünü yerine getirmeyen özel sektör kurumlarına kesilen cezalardan engellilere yönelik yapılan istihdam ve mesleki rehabilitasyon harcamaları;
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Toplam harcamalar;
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü: Özürlü çocukların özel eğitim ve rehabilitasyon harcamaları;
- Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü: Engelli spor federasyonlarına aktarılan kaynak;
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), Dezavantajlı Gruplar Dairesi, Özürlü Şube- si Müdürlüğü harcamaları;
- Kredi ve Yurtlar Kurumu (YURTKUR): Engelli öğrencilere yönelik burslar;
- Sosyal Destek Programı (SODES), Engellilere yönelik projeler.

Kılavuzda yukarıda sayılan Merkezi Yönetim kapsamındaki genel ve özel bütçeli idarelerin engellilere yönelik harcamalarına yer verdik. Mahalli idarelerin engellilere yönelik harcamaları bu kılavuzda yer almamaktadır.

İkinci bölümde kurumların harcamaları ile ilgili bilgileri ve bilgi kaynaklarını ayrıntılı biçimde sizlerle paylaşacağımız için bu bölümde ancak özet olarak vermekle yetineceğiz.

Özürlüler İdaresi'nin tüm harcamalarının dolaylı olarak engelli yurttaşlara yönelik olduğundan hareketle harcamalarının tümünü izlemeye aldık. Özürlüler İdaresi'nin harcamalarını izlemek için Maliye Bakanlığı kaynakları yeterli olmaktadır. Özürlüler İdaresi dışında hiçbir kurumun tüm harcamaları engellilere yönelik değildir. Bu nedenle diğer kurumların engellilere yönelik harcamalarını ayırtılabilmek amacıyla, kesin hesaplarını ya da faaliyet raporlarını inceledik. Yukarıda belirtilen kurumlardan SHÇEK, SYDGM, YURTKUR, VGM'nin engellilere yönelik harcamaları faaliyet raporlarından elde edilmiştir. SHÇEK ve SYDGM'nin engellilere yönelik harcamalarına ulaşmak mümkün olurken, VGM'nin muhtaçlara verdiği aylık içinden aylık alan engellileri ayırtırmamız mümkün olmadı. Fakat VGM'nin toplam muhtaçlık aylığı harcamaları düşük olduğundan, tüm harcamayı engelli bireyler için yapıyor gibi kabul etmekte büyük bir sakınca görmedik.

MEB faaliyet raporlarına internet üzerinden ulaşamadığı için, MEB'in engellilere yönelik harcamalarına dair verilerini MEB'in kesin hesap cetvellerinden aldık. SGK'nın 2022 özürlü aylığı kapsamındaki harcamalarını kurumun internet sayfasında yer alan ve düzenli bir biçimde kamuoyu ile paylaşılan istatistiklerinden elde ettik. İŞKUR'un engellilere yönelik mesleki eğitim, rehabilitasyon ve istihdam desteği amacıyla yaptığı harcamaların verilerini ve ÇSGB'nin Özürlü Şubesi Müdürlüğü'nün harcamalarını ise bu kurumlarla yapılan görüşmeler yoluyla elde ettik. Engelli federasyonlarına ayrılan kaynak ise haber ajansı bilgilerine dayandırılmıştır.

Bu bilgi ve kaynaklar 2011 yılına kadar ülkemizde engellilere yönelik yapılan kamu harcamaları hakkında önemli bir fikir vermektedir.

Bilindiği üzere, 2012 yılından itibaren sosyal politikalar alanında gerçekleştirilen kamu idaresinin yeniden yapılandırılması süreci sonucunda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması ile birlikte Özürlüler İdaresi'nin harcamaları, 2022 sayılı Kanun çerçevesinde ödenen özürlü aylıkları, SHÇEK ve SYDGM'nin engellilere yönelik harcamaları bu bakanlığın harcamaları içinde yer alacaktır.¹

¹ Bu tür değişikliklerin izlenebilmesi için, bu kılavuzun sonunda elde edilecek sosyal koruma harcamalarını izleme tablosu yenilenerek internet sitesine konulacaktır. Bu değişiklikleri izlemek için bkz. <http://stk.bilgi.edu.tr/stkButce.asp>

2. ENGELLİLERE YÖNELİK HARCAMALARIN İZİNİ SÜRMEK

2.A. Özürllüer İdaresi'nin Harcamaları

Özürllüer İdaresi (ÖZİDA) faaliyet raporlarına göre, Özürllüer İdaresi “Özürllüere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmek, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, özürllüer ile ilgili ulusal politikamın oluşmasına yardımcı olmak, özürllülerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmak üzere kurulmuştur”.

İdarenin görevleri arasında önlenabilir nedenlerle meydana gelen engelliliğin önlenmesi, engelli bireylerin eğitimi, istihdamı, rehabilitasyonu, topluma entegrasyonu gibi konularda ilgili kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, sorunlarını ve çözüm yollarını araştırmak, bu konuda teklifler hazırlamak ve hazırlatmak; özürllülerle ilgili konularda inceleme ve araştırmalar yapmak ve yaptırmak, istatistiki bilgilerin toplanmasını ve veri tabanı oluşturulmasını sağlamak, bu konuda projeler hazırlamak ve hazırlatmak, bunları incelemek, değerlendirmek ve uygulamak; özürllülerle ilgili uluslararası gelişmeleri takip etmek, antlaşma ve sözleşmelerin ülkemizdeki uygulamalarını izlemek ve değerlendirmek sayılmaktadır.

Özürllüer İdaresi'nin görev ve sorumlulukları incelendiğinde, idarenin tüm harcamalarının kamunun engellilere yönelik harcamaları kapsamında değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Bu nedenle biz de Özürllüer İdaresi'nin tüm harcamalarını engellilere yönelik kamu harcamalarına dahil ettik (Tablo 1). Fakat diğer engellilere yönelik kamu harcamaları kapsamında incelediğimiz kurumların tüm harcama kalemleri doğrudan engellilere yönelik hizmete dönüşürken, Özürllüer İdaresi'nin bu tür bir doğrudan kamusal hizmet üretmediği ve yaptığı harcamaların genel olarak engellilik alanına olmakla birlikte doğrudan engelli bireylere yönelik olmadığı da unutulmamalıdır.

2006 yılından 2011 yılına kadar ÖZİDA'nın harcamaları Tablo 1'de verilmiştir.

TABLO 1 :Özürllüer İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) Toplam Harcamalar, TL

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ÖZİDA, Toplam harcamalar	3.305.000	4.349.000	4.128.000	5.147.000	5.145.000	8.883.000

Kaynak: 2006-2011 arası gerçekleşen veriler için www.muhasabat.gov.tr, bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, kaynak no. 1.

3/6/2011 tarihi ve 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması kararlaştırılmış ve ÖZİDA'nın yaptığı araştırma ve koordinasyon görevi de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Özürllü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün bünyesine alınmıştır. 2012 yılından itibaren, daha önce ÖZİDA bütçesi üzerinden izlenen tüm harcama kalemleri, Özürllü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü üzerinden izlenecektir.

2.B. Sosyal Güvenlik Kurumu, 2022 Sayılı Kanun Çerçevesindeki Özürlü Aylıkları

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü 1976 yılında kabul edilen “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkındaki” 2022 sayılı Kanun çerçevesinde engelli ve yaşlı yurttaşlara belirli kriterleri sağlamaları koşuluyla çeşitli aylıklar bağlamaktadır.

2022 sayılı Kanun çerçevesinde, 65 yaşını doldurmamış olmakla birlikte, geliri kanunda belirtilen seviyenin altında olanlardan, başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde özür- lü olanlara; 18 yaşını dolduran ve kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan muhtaç özörlülere; 18 yaşını dolduran, kanunen bakmakla mükellef kimsesi olmayan ve herhangi bir işe yerleştirelememiş olan özörlülere; özörlülük derecelerine bağlı olarak ve kanunen bakmakla yükümlü oldukları 18 yaşını tamamlamamış özörlü yakınlarına bakım ilişkisi fiilen gerçekleşmek kaydıyla; aylık bağlanmaktadır.

Gündelik kullanımında “2022 özörlü maaşı” olarak anılan engellilere yönelik aylık ödemeler gelir tespiti sonucunda verilmektedir. 2022 sayılı Kanun uyarınca özörlü aylığı almaya hak kazanmanın koşulu engelli bireylerin gelir düzeylerinin muhtaçlık sınırının altında (hane içerisinde kişi başı aylık gelirin asgari ücretin üçte birinden düşük olması) olmasıdır. Bakıma muhtaç özörlü aylığı 18 yaşından büyük yüzde 70 ve üzeri engelli olanları, özörlü aylığı 18 yaşından büyük yüzde 40 - yüzde 69 arası engelli olanları, özörlü yakını aylığı 18 yaşından küçük engelli yakını olanları kapsamaktadır.

2006 yılından 2011 yılına kadar Sosyal Güvenlik Kurumu Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü'nün özörlü aylıkları için yaptığı toplam harcamalar Tablo 2'de verilmiştir.

TABLO 2: SGK, 2022 Sayılı Kanun Çerçevesinde Ödenen Özörlü Aylıkları, TL

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
SGK, Bakıma Muhtaç Özörlü Aylığı, 65 yaşından Büyük Bakıma Muhtaç Özörlü Aylığı, Özörlü Aylığı ve Özörlü Yakını Aylığı Toplamı	537.471.498	843.637.697	1.070.140.836	1.339.241.799	1.495.767.961	1.587.947.782
GSYH	758.391.000.000	843.178.000.000	950.534.000.000	952.559.000.000	1.098.799.000.000	1.294.893.000.000
SGK, Özörlü Aylıkları Toplamı/GSYH %	0,0709	0,1001	0,1126	0,1406	0,1361	0,1226
Kaynak: SGK verileri, SGK İstatistikleri, Ek 1, Veri Kaynakları, no. 2. GSYH verileri için bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no. 3.						

SGK Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü üzerinden engellilere yapılan harcamalar ve bunların GSYH'ya oranı 2009 yılına kadar yıllar itibariyle artış göstermektedir ve aşağıda incelemeye devam edeceğimiz gibi, özörlü aylıklarına yapılan harcamalar engellilere yönelik en yüksek ikinci kamu harcamasını oluşturmaktadır.

ÖZIDA ile ilgili değişiklikte bahsettiğimiz gibi, SGK Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü de kamu idaresinin yeniden yapılandırılması sürecinde kapatılmış ve özörlü aylıklarının da içerisinde yer aldığı tüm sosyal yardım ödemeleri konusunda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı yetkilendirilmiştir.

Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü'nün bakanlığa devrinden önce, 2022 sayılı Kanun çerçevesinde engellilere yapılan aylık ödemeleri ayrıntılı olarak SGK istatistiklerinde izlenebilmekteydi. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ne tür istatistikler yayınlayacağını ve engellilere yapılan diğer sosyal yardım ödemeleriyle 2022 sayılı Kanun çerçevesinde yapılan aylık ödemelerini bütçe içerisinde ne şekilde ifade edeceğini henüz bilmemekteyiz. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2012 yılı Faaliyet Raporu'nda SGK'nın primsiz ödemeler kapsamında yayınladığı istatistiklerin yayınlanmasına Bakanlık tarafından devam edileceğini ve engellilere yönelik tüm harcamaların ayrı olarak görülebileceğini ummaktayız.

2.C. SHÇEK, Evde Özürlü Bakım Aylığı ve Rehabilitasyon Hizmetleri Harcamaları

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü 27 Mayıs 1983 tarihinde yayınlanan “2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanunu” ile kurulmuştur. 2010 Yılı Faaliyet Raporu’nda SHÇEK Genel Müdürlüğü’nün görev alanı şöyle ifade edilmiştir: SHÇEK, “korunmaya, bakıma veya yardıma muhtaç aile, çocuk, genç, kadın, özürlü ve yaşlılarımıza 24 saat sürekli koruma ve bakım hizmetini yatılı ve gündüzlü olarak vermektedir. Toplum merkezleri, aile, gençlik ve yaşlı danışma merkezleri, evlat edindirme, koruyucu aile, sosyal yardım uygulamaları, sokakta yaşayan ve çalışan çocuklara yönelik hizmetleri ile tüm alanlarda gönüllü katkı ve katılımların organizasyonu gibi koruyucu, önleyici ve eğitici çalışmaların yanında uluslararası sosyal hizmet faaliyetlerini de yürütmekle görevlidir”.

SHÇEK 2010 Yılı Faaliyet Raporu’na göre, “2005 yılında kabul edilen 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile gerçek ve tüzel kişilerce açılacak özel sosyal hizmet kuruluşlarının ruhsat ve denetimi ile kişiler ve STK’ların sosyal hizmetlere katkı ve katılımının sağlanması hedeflenmiş olup, bakıma muhtaç özürünün ailesi yanında ya da gerçek veya tüzel kişilere ait özel kuruluşlarda bakımının yaptırılmasının sağlanması amaçlanmaktadır”.

5358 sayılı Kanun ile, evde bakılan ve geliri kanunla belirtilen miktarın altında kalan engellilere asgari ücret tutarında evde bakım aylığı bağlanmasına imkân tanınmış; ve özel bakım kurumlarında bakılan ağır özürlülere kurum bakımı masraflarını karşılamak amacıyla asgari ücretin iki katı düzeyinde bir ödeme yapılması öngörülmüştür. Bunlara ek olarak, her ne kadar kısıtlı olsa da, kamunun engelli bireylere hizmet eden bakım evleri ve umut evleri bulunmaktadır.

2006 yılından 2011 yılına kadar SHÇEK’in tüm sosyal koruma harcamaları ile birlikte engelli bireylere yönelik yaptığı harcamalar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: SHÇEK Harcamaları, TL

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam SHÇEK	441.149.542	618.160.915	1.075.091.533	1.808.416.198	2.548.208.831	3.468.085.266
Çocuk Hizmetleri Dairesi Başkanlığı	117.654.597	160.679.414	181.914.905	205.166.360	222.928.778	240.353.549
Yaşlı Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı	71.873.969	94.005.293	109.509.021	136.342.098	159.764.937	217.485.577
Özürlü Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı	66.160.686	141.209.263	528.856.457	1.126.365.890	1.776.694.105	2.480.389.101
Sosyal Yardım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı	69.724.442	86.380.990	100.952.172	131.441.314	156.158.611	259.317.612
Gençlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı	90.877.867	105.863.780	120.775.425	154.159.137	168.580.236	191.244.626
Aile-kadın ve Toplum Hizm. Dairesi Başkanlığı	7.527.428	11.693.998	18.647.369	30.117.151	38.103.430	56.891.327
Diğer (Danışma,Denetim,Yardımcı Hizmetler)	17.330.553	18.328.177	14.456.169	24.824.248	25.978.734	22.403.474
GSYH	758.391.000.000	843.178.000.000	950.534.000.000	952.559.000.000	1.098.799.000.000	1.294.893.000.000
% GSYH	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam SHÇEK	0,058	0,073	0,113	0,190	0,232	0,268
Çocuk Hizmetleri Dairesi Başkanlığı	0,016	0,019	0,019	0,022	0,020	0,019
Yaşlı Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı	0,009	0,011	0,012	0,014	0,015	0,017
Özürlü Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı	0,009	0,017	0,056	0,118	0,162	0,192
Sosyal Yardım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı	0,009	0,010	0,011	0,014	0,014	0,020
Gençlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı	0,012	0,013	0,013	0,016	0,015	0,015
Aile-kadın ve Toplum Hizm. Dairesi Başkanlığı	0,001	0,001	0,002	0,003	0,003	0,004
Diğer (Danışma,Denetim,Yardımcı Hizmetler)	0,002	0,002	0,002	0,003	0,002	0,002
% PAY	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam SHÇEK	100	100	100	100	100	100
Çocuk Hizmetleri Dairesi Başkanlığı	26,67	25,99	16,92	11,35	8,75	6,93
Yaşlı Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı	16,29	15,21	10,19	7,54	6,27	6,27
Özürlü Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı	15,00	22,84	49,19	62,28	69,72	71,52
Sosyal Yardım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı	15,81	13,97	9,39	7,27	6,13	7,48
Gençlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı	20,60	17,13	11,23	8,52	6,62	5,51
Aile-kadın ve Toplum Hizm. Dairesi Başkanlığı	1,71	1,89	1,73	1,67	1,50	1,64
Diğer (Danışma,Denetim,Yardımcı Hizmetler)	3,93	2,96	1,34	1,37	1,02	0,65

Kaynak: GSYH verileri için bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no. 3.
SHÇEK bünyesindeki dairelerin harcamaları faaliyet raporlarından alınmıştır. Bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no. 4.
2011 gerçekleşen harcamalar Maliye Bakanlığı'ndan alınmıştır.

Sosyal koruma hizmetlerini sağlayan bir kurum olan SHÇEK'in harcamalarında yıllar içerisinde önemli bir artış yaşandığı görülmektedir. SHÇEK'in 2006-2011 arasında gerçekleşmiş harcamalarındaki gelişmeyi bu harcamaların GSYH'ya oranı temelinde incelediğimizde, Çocuk Hizmetleri, Gençlik Hizmetleri, Aile-Kadın ve Toplum Hizmetleri, Yaşlı Bakım ve Sosyal Yardım Hizmetleri dairelerinin harcamalarının GSYH içerisindeki paylarında küçük artışlar olduğunu görmekteyiz. SHÇEK'in harcamaları arasında hem GSYH hem de toplam harcamalar içindeki payının önemli ölçüde artış gösterdiği tek idare ise Özürlü Bakım Hizmetleri Dairesi olmuştur. Bu artışın en önemli bölümünün 5358 sayılı Kanun ile evde bakılan ve geliri kanunla belirtilen miktarın altında kalan engelli bireylere asgari ücret tutarında yapılan "evde bakım aylığı" ödemelerinden, daha küçük bir bölümünün ise özel bakım kurumlarında bakılan ağır özürülere yapılan asgari ücretin iki katı düzeyindeki ödemelerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3'te yer alan gerçekleşmiş harcama verilerinden yola çıkarak, SHÇEK harcamalarının daireler arasındaki dağılımını da görebilmekteyiz. SHÇEK toplam harcamalarının daireler arasındaki dağılımına bakıldığında 2009 yılından itibaren Özürlü Bakım Hizmetleri Dairesi'nin payının toplam SHÇEK harcamalarının yüzde 60'ını aştığı görülmektedir.

2011 yılının Haziran ayında ise SHÇEK Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesine dahil ol-

muş, 2011 yılının son 6 ayında SHÇEK bütçesi yeni kurulan bakanlığın harcamaları için kullanılmıştır. 2011 yılında yayınlanan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın faaliyet raporunda ise engellilere yönelik harcamaları ayrı olarak görebilmek mümkün olmamaktadır. Bakanlığın 2012 Yılı Faaliyet Raporu'nda engellilere ve çocuklara yapılan harcamalara ayrı olarak yer verilmesinin önemli olduğunu vurgulamak isteriz.

SHÇEK tarafından yapılan engelli bakımı harcamaları ve bu harcamaların gayrisafi milli hasıla içerisindeki payları Tablo 4'te verilmiştir.

TABLO 4: SHÇEK, Özürlü Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı Harcamaları, TL

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
SHÇEK, Özürlü Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı Harcamaları	66.160.686	141.209.263	528.856.457	1.126.365.890	1.776.694.105	2.480.389.101
GSYH	758.391.000.000	843.178.000.000	950.534.000.000	952.559.000.000	1.098.799.000.000	1.294.893.000.000
SHÇEK, Özürlü Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı Harcamaları /GSYH %	0,009	0,017	0,056	0,118	0,162	0,192
Kaynak: GSYH verileri için bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no 3. SHÇEK: Özürlü Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı harcamaları 2006-2010 yılları için faaliyet raporlarından alınmıştır. Bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no. 4. 2011 yılı harcama verileri Maliye Bakanlığı'ndan alınmıştır.						

2011 yılından sonra SHÇEK'in engellilere yönelik yaptığı harcamalar SGK'nın 2022 sayılı Kanun çerçevesinde yaptığı ödemelerin toplam miktarının da üzerine çıkmıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 633 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile, SHÇEK de kapatılmış ve tüm yetki ile sorumlulukları Bakanlığa devredilmiştir. Dolayısıyla, bu bölümde incelenen harcamaların da 2012 yılından itibaren Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bütçesi üzerinden takip edilmesi gerekmektedir.

Aynı Kanun Hükmünde Kararname'nin 9 numaralı geçici maddesi ile "Kapatılan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün taşra teşkilatında yer alan sosyal hizmet kuruluşları ile bu kuruluşların personeli, borç ve alacakları, tüm varlıkları, araç, gereç ve taşınırları Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenecek esaslar çerçevesinde il özel idarelerine" devredildiği belirtilmektedir. Aynı madde, kapatılan "SHÇEK Genel Müdürlüğü'ne mevzuatla tanınan her türlü hak, imtiyaz ve imkândan taşra teşkilatında yer alan sosyal hizmet kuruluşlarını ilgilendirenlerin, ilgili il özel idareleri tarafından kullanılmasına devam" olunacağı bildirilmektedir. Bakanlığa ve il özel idarelerine yetki devrini öngören KHK'nın ardından çıkarılan 662 sayılı KHK'nın 6. maddesi ise, SHÇEK taşra teşkilatının yetki ve sorumluluklarının il özel idarelerine devredilmesi sürecinin Ekim 2011'den itibaren üç yıl süreyle uzatıldığını duyurmuştur. Bu değişiklikte birlikte, sosyal hizmetlerde yerleşmeye dönük bir kurumsal yapılanmaya geçişin ilk adımlarının atıldığı söylenilebilir. Fakat yeni sistemin nasıl kurulacağına dair net bilgiler vermek için henüz erken olduğunu ve 2014 yılına kadar da yeni sistemin temel öğelerini izlemenin mümkün olmayacağını düşünmekteyiz.

İzlemeye dahil edilen sosyal hizmetler arasında engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri ile aile danışmanlık ve rehabilitasyon merkezleri de bulunmaktadır. SHÇEK faaliyet raporlarında bu merkezlerin harcamaları Özürlü Bakım Hizmetleri Dairesi'nin altında yer alırken, 2012 yılından itibaren Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ödenek cetvelinde bu merkezler bakanlığın il müdürlüklerinin ödenekleri içine yerleştirilmiştir. Önümüzdeki yıllarda harcamaların izlenmesi açısından bu değişikliğe dikkat etmek önem taşımaktadır.

Dolayısıyla SHÇEK'in faaliyet raporlarında, harcamaları ayrı olarak izlenebilen engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri ile aile danışmanlık ve rehabilitasyon merkezlerinin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2011 Yılı Faaliyet Raporu'nda yukarıda açıklanan nedenlerle izlenememesi sorun oluşturmaktadır. Bakanlığın 2012 yılı ve sonrasında yayınlayacağı faaliyet raporlarından bu harcama-

ların izlenebileceğini ummaktayız. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı il müdürlüklerinin harcamalarının içinde yer alan bakımevlerine yönelik harcamaları faaliyet raporlarında ayrı biçimde göstermediği takdirde, bu veriler ancak her Aralık ayında Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Kesin Hesaplar” üzerinden izlenebilecektir.²

2.D. SYDTF, Engellilere Yönelik Harcamalar

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) 14.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile kurulmuştur. 2004 yılında yürürlüğe giren 5263 sayılı Kanun ile ise Fon Genel Sekreterliği, Başbakanlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü olarak teşkilatlandırılmıştır.

2012 yılından itibaren, 3.6.2011 tarih ve 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’nu yöneten Fon Kurulu’na Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı’nın başkanlık edeceği ve kurulun sekretarya hizmetlerinin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlaşma Genel Müdürlüğü’nce yerine getirileceği belirtilmektedir. SYDTF’nin eski işleyişine göre toplanan kaynak, Fon Kurulu kararları ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı eliyle doğrudan kullanılacak, bir diğer bölümü ise kaymakamlıklar düzeyinde kurulmuş olan 973 adet Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’na aktarılacaktır.

Tablo 5’te SYDGM’nin 2007-2011 yılları arasındaki toplam harcamaları ve ayrıntılı harcama kalemleri gösterilmektedir.

TABLO 5: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Harcamaları, bin TL

	2007	2008	2009	2010	2011
A- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına Transferler	869.774	1.252.122	1.638.135	1.136.054	1.490.143
1. Periyodik Transfer	295.112	423.730	459.982	538.067	595.209
2. Sermaye Transferi	0	2.245	254	0	145
3. Sağlık Transferleri	101.349	122.323	140.777	76.356	154.539
4. Özürlü Araç/Gereç/Tedavi Transferi	1.674	1.754	1.206	708	992
5. Mesleki Eğitim ve İstihdama Yönelik Projelere Transferler	8.474	26.268	20.890	7.369	39.914
6. Eğitim Transferi	306.986	395.539	538.557	378.417	514.526
Özürlü Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması	21.075	29.277	37.337	48.840	60.590
7. Aile Destek Transferi	148.376	265.159	438.081	113.557	139.077
8. Sosyal ve Özel Amaçlı Transferler	6.591	13.079	36.560	18.222	41.376
9. Vakıflara Diğer Transferler	1.212	2.024	1.827	3.358	4.365
B- Kamu Kurumlarına Transferler	390.075	413.277	552.337	762.440	725.590
Milli Eğitim Bakanlığına Transferler	209.000	413.277	452.337	511.440	525.590
Ücretsiz Kitap Dağıtımı Projesine Katkı	209.000	217.000	235.000	250.000	265.000
TOKİ’ye Sosyal Konut Amaçlı Transfer			100.000	251.000	200.000
C-Diğer	153.908	131.682	174.566	127.173	406.680
Toplam Harcama	1.413.757	1.797.080	2.365.039	2.025.667	2.622.413
Kaynak: www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/html/480/Gorevler ve SYGM, faaliyet raporları. Bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no. 5.					

² Kesin hesaplar için bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no. 6.

SYDTF'nin giderleri dört genel başlık altında derlenebilir:

1. Aile ve sağlık yardımları: Gelir yoksulluğu içerisinde yaşayan yurttaşlara belirli aralıklarla sağlanan gıda yardımları, yakacak yardımları, oturulamayacak kadar kötü durumda evlerde barınan yurttaşlara sağlanan bakım ve onarım için yapılan ayni ve nakdi yardımlar, sosyal güvencesi olmayan ve yeşil kart almaya hak kazanamamış vatandaşların (2012'den itibaren genel sağlık sigortası dahilinde primi devlet tarafından ödenmeyen vatandaşların) ödeme güçlerini aşan sağlık harcamalarının karşılanmasını içeren yardımlar, yoksul anne adaylarına kendilerinin ve çocuklarının düzenli sağlık kontrollerini yaptırmaları koşuluyla yapılan şartlı nakit transferleri.

2. Eğitim yardımları: Dar gelirli ailelerin çocukları için önlük, çanta ve kırtasiye malzemeleri gibi okul ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla aktarılan kaynak, taşınabilir eğitim ile merkeze taşınan yoksul çocuklara verilen öğle yemeği, yoksul ailelere çocuklarını düzenli olarak okula göndermeleri şartıyla her ay verilen şartlı nakit transferleri, taşınabilir sistem dışında kalan ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin ulaşım, barınma vb. ihtiyaçlarına yönelik verilen destekler. Tüm bu yardımlar, tek bir istisna dışında, doğrudan yoksul ailelere/çocuklara yönelik transferler biçiminde gerçekleştirilmektedir. Bu istisna ise, 2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren kaynağı Fon'dan aktarılmak suretiyle MEB tarafından ilköğretim öğrencilerinin kitaplarının ücretsiz verilmesi ve bu kapsamda ayrılan kaynağın doğrudan Milli Eğitim Bakanlığı'na aktarılmasıdır.

3. Engellilere yönelik yardımlar: Sosyal güvenceden yoksun engelli bireylerin toplumsal yaşama katılmalarını kolaylaştıracak her türlü araç gereç ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik sosyal yardımlar ve engelli öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınmasına yönelik yapılan harcamalar.

4. Diğer Yardımlar: Aşevi ya da doğal afet, yangın vb. mağdurlarına yönelik acil ihtiyaç yardımlarını kapsayan özel amaçlı yardımlar ve kamu kurumlarına yapılan transferler içinde TOKİ'ye yoksul yurttaşlara konut inşa etmesi için yapılan transferler bulunmaktadır.

SYDGM'nin harcamalarının içinde yer alan özürlü destek transferi ve Milli Eğitim Bakanlığı'na yapılan transferlerden özürlü öğrencilerin ücretsiz taşınma giderleri harcama kalemlerini engellilere yönelik kamu harcaması olarak kabul etmekteyiz. 2006 ile 2011 yılları arasında bu harcamaların düzeyleri ve gayisafi milli hasıla içerisindeki oranları Tablo 6'da gösterilmektedir.

TABLO 6: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Engellilere Yönelik Harcamalar, TL

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
SYDT Fonu, Özürlü araç/gereç/tedavi giderleri	1.994.745	1.673.976	1.754.075	1.206.480	707.907	991.600
SYDT Fonu, Özürlü öğrencileri eğitim kurumlarına taşıma bedeli	16.563.641	21.075.018	29.276.586	37.337.333	48.840.097	60.590.423
SYDTF, engellilere yönelik toplam harcamalar	18.558.386	22.748.994	31.030.661	38.543.812	49.548.004	61.582.023
GSYH	758.391.000.000	843.178.000.000	950.534.000.000	952.559.000.000	1.098.799.000.000	1.294.893.000.000
SYDTF, engellilere yönelik harcamalar /GSYH	0,0024	0,0027	0,0033	0,0040	0,0045	0,0048
Kaynak: 2006-2010 arası için SYDGM, Faaliyet Raporları, 2011 yılı için SYGM, 2011 Faaliyet Raporu. Bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no. 5. GSYH verileri için Bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no. 3.						

Tablo 6'da özürlü destek transferlerinde azalma, özürlü öğrencilerin eğitim kurumlarına taşınması için yapılan harcamada ise artış görülmektedir. SYDGM'nin engellilere yönelik harcamalarında ve bu harcamaların GSYH'ya oranlarında da yıllar içerisinde artış görülmektedir.

Daha önce değinildiği gibi, SYDGM kapatılmış, SYDTF Fon Kurulu'nun yetkileri ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na devredilmiştir. Bu devir öncesinde Fon'dan engellilere yönelik yapılan harcamaların ayrıntıları SYDGM faaliyet raporları üzerinden takip edilebilmekteydi. 2012 yılından sonra bu harcama bilgilerinin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı faaliyet raporlarında da aynen yer almasını ummaktayız.

2.E. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Muhtaçlık Aylığı

Vakıflar Genel Müdürlüğü harcamaları içerisinde engellileri ilgilendiren tek harcama kalemini muhtaçlık aylığı oluşturmaktadır. Fakat Genel Müdürlük tarafından bu amaçla yapılan harcamaların ne kadarının engellilere yönelik olduğunu bilmek mümkün olmamaktadır. Toplam harcama miktarının, engellilere yönelik yapılan toplam harcama miktarı içerisinde ihmal edilebilir düzeyde olması nedeniyle, muhtaçlık aylığının tümünü engellilere yönelik yapılmış gibi kabul etmeyi uygun bulduk.

2006 ile 2011 yılları arasında yapılan muhtaçlık aylığı harcamaları Tablo 7'de verilmektedir.

TABLO 7: Vakıflar Genel Müdürlüğü Muhtaç Aylığı, TL

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Vakıflar Genel Müdürlüğü, engelliler ayrıştırılmamış muhtaçlık aylığı	..	1.076.937	1.207.904	1.079.228	1.161.733	1.313.070

Kaynak: Muhtaç aylıkları Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün faaliyet raporlarından alınmıştır. Bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no. 7.

2.F. İŞKUR, Engellilere Yönelik İstihdam Harcamaları

Engelli bireylerin ekonomik yaşamda diğer bireylerle eşit şartlarda ve ayrımcılığa uğramaksızın yer almaları "çalışma hakkı"nın bir uzantısı olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde; Avrupa Sosyal Haklar Temel Yasası'nda ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün çeşitli sözleşmelerinde düzenlenmiştir. Türkiye'de ise, engellilerin istihdamı 4857 sayılı İş Yasası'na göre işçi statüsünde (kamu veya özel sektör), 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na göre memur statüsünde ve kendi nam ve hesabına serbest meslek erbabı statüsünde düzenlenmektedir. 4857 sayılı İş Yasası, İŞKUR'u engellilerin istihdamı konusunda yetkili ve sorumlu kılmıştır.

Engelli bireylerin istihdamını artırmak amacıyla işverenlere getirilen engelli birey çalıştırma zorunluluğu 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30. maddesinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre, elli ve ya daha fazla işçi çalıştırılan işyerlerinde işverenler engelli bireyler ile eski hükümlü ve terör mağduru işçi çalıştırmakla yükümlüdürler. Bu kapsamda çalıştırılacak işçilerin toplam oranı yüzde 6'dır. Ancak engelliler için ayrılacak istihdam oranının, toplam oranın yarısından az olamayacağı yasada belirtilmiştir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na göre; kurum ve kuruluşların engelli memur çalıştırma yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin takip ve denetiminden Devlet Personel Başkanlığı yetkili ve sorumlu kılınmıştır. Bu yasaya göre kamu kurum ve kuruluşlarında yüzde 3 oranında özürlü istihdam etme zorunluluğu bulunmaktadır.

ÖZIDA 2010 Yılı Faaliyet Raporu'na göre 2009 yılında kamu kurumlarında ve özel sektörde istihdam edilen toplam engelli birey sayısı 26.428'dir. 2010 yılı sonu itibariyle bu rakam, 32.257'ye yükselmiştir.

ÖZIDA'nın Devlet Personel Başkanlığı'ndan aldığı verilere göre, Ekim 2009 tarihi itibariyle kamu kurumlarında istihdam edilen engelli memur sayısı 10.357'dir. Ekim 2010 tarihi itibariyle bu rakam 18.787 kişiye ulaşmıştır. Kamuda dolu kadro sayısı 1.666.762 kişidir. Bu kadro sayısına göre kamunun yüzde 3 engelli çalışan kotası uyarınca istihdam etmesi gereken toplam engelli çalışan sayısı 49.998'dir. Kamuda 2010 yılı Ekim ayı rakamlarıyla 3.736'sı kadın 15.051'i erkek olmak üzere 18.787

engelli birey istihdam edildiğine göre, aynı tarihte engelli çalışan kota sistemi gereğince açık olması gereken 31.211 sayıda engelli kadrosu doldurulmamış durumdadır. Ayrıca kamuda dahi engelli kadınların istihdam oranının engelli erkeklerin neredeyse beşte biri düzeyinde seyretmesi engelli istihdamı alanında da cinsiyet temelli bir eşitsizliğin boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Engelli yurttaşların istihdam olanaklarına erişimine yönelik yakın tarihli bir önemli gelişme olarak, 18 Şubat 2012 tarihinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı arasında “sosyal yardımlarla istihdam bağlantısının etkinleştirilmesi, kadınların ve engellilerin sosyoekonomik konumlarının güçlendirilmesi ve istihdamlarının artırılması, aile ve sosyal destek danışmanları ile iş ve meslek danışmanları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi” konularını kapsayan bir protokol imzalanmasına değinmek gerekmektedir. Bu protokolün imzalanmasının ardından Sayın Fatma Şahin konuşmasında “Kamuda memur olarak 44 bin 189 engelli kardeşimizin çalıştırılması gerekirken, şu anda 20 bin 829 kardeşimiz çalışıyor. Toplamda kamu ve özelde işçi ve memur açığımız 46 bin civarında. Bu 46 bin engelli vatandaşımızın istihdamı mümkündür” ve “Devletteki 22 bin boş kadroyu dolduracağız” ifadelerini kullanmıştır. Fatma Şahin, sığınma evlerinde kalan şiddet mağduru kadınlar ve engelli vatandaşların İŞKUR ile bağlarının güçlendirileceğini belirterek, “Onlara iş imkânını önceleyecek çalışmayı hayata geçirdik” demiş ve “Yeni sınav sistemiyle özürülüler arasında haksız rekabeti önleyeceğiz” diye belirtmiştir.³ 9 Şubat 2012 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası tarafından hazırlanan “Dünya Engelliler Raporu” tanıtım toplantısında da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Sayın Fatma Şahin’in yaptığı konuşmada, “Şu anda 20 bine yakın boş kadro var, hem özel de hem kamuda hepsini dolduracak bir planlama yapıyoruz. Haziran ayında da sizinle paylaşacağız” açıklaması bu kadroların kısa vadede doldurulacağına dair umut doğurmuştur.⁴ Daha sonra, 29 Nisan 2012 tarihinde Özürülü Memur Seçme Sınavı (ÖMSS) düzenlenmiş ve 9 Ağustos 2012 tarihinde çekilen kura ile 7.746 engelli kamu kurumlarında istihdama hak kazanmıştır.

“Özürülü ve Eski Hükümlü Çalıştırmayan İşverenlerden Ceza Olarak Kesilen Paraları Kullanmaya Yetkili Komisyonun Kuruluşu ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” uyarınca engelli çalıştırmadığı için işverenlerden kesilen ve kuruma aktarılan para cezaları İŞKUR bütçesinde açılan özel tertibe gelir olarak kaydedilmekte ve bu kaynak engellilerin mesleki eğitimi, rehabilitasyonu ve istihdamına yönelik projelere tahsis edilmektedir.

İŞKUR’un 2010 Yılı Faaliyet Raporu’nda “Özürülülere Yönelik Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Faaliyetleri ile, işgücü piyasasının dezavantajlı aktörleri olan engellilerin istihdamına yönelik olarak, kendilerinin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda mesleklere göre nitelikleri tespit edilmekte ve bu sayede özürülülerin işgücü piyasasındaki yeri ve öneminin artırılması amacıyla niteliklerine uygun kurslara yönlendirilmektedirler. Özürülülere Yönelik Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Faaliyetleri çerçevesinde 2009 yılında 2.619 özürülü vatandaşın katılmış olduğu 220 kurs, 2010 yılında ise 3.638 özürülü vatandaşın katılmış olduğu 351 kurs açılmıştır” denmektedir. Ancak basılı kaynaklarda bu amaçla açılan kurslar için yapılan harcamalara yer verilmemektedir.

İŞKUR’dan talep edilerek alınan 2006 ve 2011 yılları arasındaki yıllara ilişkin veriler ise Tablo 8’de yer almaktadır. Bu harcamalar, engelli çalıştırmadığı için işverenlerden kesilen ve kuruma aktarılan para cezaları ile bunların faiz gelirinin oluşturduğu fondan engelli bireylere yönelik mesleki eğitim faaliyetlerine yapılan harcamalardır.

TABLO 8: İŞKUR, Özürülülere Yönelik İstihdam ve Mesleki Rehabilitasyon Harcamaları, TL

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
İŞKUR, engellilere yönelik istihdam ve mesleki rehabilitasyon harcamaları	3.534.755	4.563.945	7.974.185	8.092.998	12.026.870	16.087.338

Kaynak: Veriler İŞKUR’dan talep edilerek alınmıştır.

3 <http://www.haber3.com/celik-kamu-ve-ozelde-isci-ve-memur-acigi-46-bin-civarinda-1198681h.htm>

4 <http://www.sondakika.com/haber-bakan-sahin-dunya-engelliler-raporu-tanitim-3346225/>

Tablodan da görüldüğü üzere, İŞKUR'un engellilere yönelik istihdam ve mesleki rehabilitasyon amacıyla yaptığı harcamaların yıllar içerisinde artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu artış olumlu olmakla birlikte, İŞKUR'un finansal destek verdiği projelerin etkinlik denetimlerinin yapılması gerektiği unutulmamalıdır.

2.G. Milli Eğitim Bakanlığı, Engellilere Yönelik Harcamalar

Engellilere yönelik yapılan eğitim harcamaları Milli Eğitim Bakanlığı'nın iki genel müdürlüğü bünyesinde yapılmaktadır. Bu genel müdürlükler Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'dür.

3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 23. maddesinde de Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün görevleri;

a) Özel eğitim sınıfları, özel eğitim okulları, rehberlik ve araştırma merkezleri, iş okulları ve iş eğitim merkezleri ile aynı seviye ve türdeki benzeri okul ve kurumların eğitim, öğretim ve yönetimi ile ilgili bütün görev ve hizmetlerini yürütmek,

b) Okul ve kurumların eğitim ve öğretim programlarını, ders kitapları ile eğitim araç ve gereçlerini hazırlamak ve Talim ve Terbiye Kurulu'na sunmak" olarak belirlenmiştir.

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, engelli öğrencilere de hizmet veren rehberlik araştırma merkezleri (RAM) ve devletin engellilere yönelik özel eğitim okullarını bünyesinde bulundurmaktadır.

Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü ise 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu çerçevesinde kurulan ülkedeki tüm özel eğitim kurumlarının bağlı olduğu genel müdürlüktür. Bu genel müdürlüğün engelliler açısından önemi ise sayıları 1.500'ü aşan "özel" özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin bu müdürlüğe bağlı olmasından ileri gelmektedir.

Tablo 9'da her iki genel müdürlüğün engellilere yönelik harcamaları 2008 ve 2011 yılları için gerçekleşen harcamalar gösterilmektedir.⁵

TABLO 9: MEB, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü Harcamaları, TL

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
MEB, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü harcamaları	..	..	258.059.052	294.599.705	353.837.148	500.286.012
MEB, Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü, engelli çocuklara yönelik harcamalar	..	..	812.070.889	861.724.874	959.626.999	1.012.740.282
MEB, engellilere yönelik toplam harcama			1.070.129.941	1.156.324.579	1.313.464.147	1.513.026.294
GSYH	758.391.000.000	843.178.000.000	950.534.000.000	952.559.000.000	1.098.799.000.000	1.294.893.000.000
MEB engellilere yönelik toplam harcama/GSYH			0,11	0,12	0,12	0,12

Kaynak: 2006-2010 verileri www.muhasabat.gov.tr, Kesin Hesaplardan alınmıştır. Bkz. EK 1, Veri Kaynakları, no. 6.
2011 verileri Maliye Bakanlığı'ndan alınmıştır.
GSYH verileri için bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no. 3.

Tablodan da görülebileceği üzere, Milli Eğitim Bakanlığı'nın engellilere yönelik toplam harcamaları 2008 yılından 2010 yılına kadar artmıştır ve 2011 yılında da bu artışın sürmesi öngörülmektedir.

⁵ MEB faaliyet raporlarına internet ortamında ulaşılabilir. Bu nedenle 2008-2010 arası harcama verileri için kesin hesaplardan yararlanılmıştır. 2011 yılı kesin hesapları 2012 sonunda yayınlanabileceği için 2011 gerçekleşmiş harcamaları Maliye Bakanlığı'ndan alınmıştır. 2011 yılı tahmin edilen harcama oranları için ilgili genel müdürlüklerin ödenek cetvellerinden yararlanılabilir. Kesin hesaplar için bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no. 6; ödenek cetvelleri için bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no. 8.

Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün eğitim hizmetleri engellilere yönelik olarak alınmıştır. Fakat genel müdürlüğün bünyesinde bulunan Rehberlik Araştırma Merkezleri (RAM), Bilim ve Sanat Merkezleri ve Hastane İlköğretim Okulları engellilerle birlikte engeli olmayan çocuklara da hizmet vermektedir. Ne yazık ki, bu kalemleri ayırtmaya imkân verebilecek bir resmi belgeye erişim sağlanamamıştır.

Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü harcamaları arasından ise eğitim hizmetleri kalemi kullanılmıştır. Özel eğitim harcama kalemi Milli Eğitim Bakanlığı'nın engelli öğrencilerin "özel" özel eğitim kurumlarından ücretsiz yararlanması için bu kurumlara ödediği toplam harcama miktarını göstermektedir.

2.H. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Engelli Federasyonları Harcamaları

Bilindiği gibi, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü bünyesinde çeşitli spor federasyonları bulunmaktadır. Bu federasyonlar arasında engellilere yönelik spor federasyonları da yer almaktadır. Genel Müdürlüğün bütçesinden bu federasyonlara kaynak aktarılmaktadır. Bu kaynağı da engellilerin spor aracılığıyla toplumsal katılımlarının artırılması amacıyla kullanılan bir kaynak olarak değerlendirerek çalışmamıza kattık.

Engelli spor federasyonları arasında Bedensel Engelliler, Görme Engelliler, İşitme ve Konuşma Engelliler Federasyonları yer almaktadır. Tablo 10'da bu federasyonlara Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü tarafından yapılan toplam harcama miktarları 2008 ve 2011 yılları arası için gösterilmiştir.

TABLO 10: Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Engelli Spor Federasyonlarına Aktarılan Kaynak, TL

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Engelli Spor Federasyonları'na aktarılan kaynak	..	..	4.150.000	4.250.000	8.200.000	12.425.000

Kaynak: Veriler için bkz. Ek 1. Veri Kaynakları, no 9.

Tablodan görüldüğü üzere, engelli spor federasyonlarına yapılan harcamalar 2008 yılından 2011 yılına dek artış göstermektedir.

2012 yılında kurulan Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Spor Genel Müdürlüğü ödenek cetvellerini incelediğimizde, federasyonların bütçelerinin Spor Genel Müdürlüğü'nün harcamaları içinde yer aldığını görmekteyiz.

2.I. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dezavantajlı Gruplar Dairesi Başkanlığı, Özürlüler Şubesi Müdürlüğü Harcamaları

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın bünyesinde yer alan Dezavantajlı Gruplar Dairesi, 2009 yılından itibaren Çocuk Şubesi, Kadın Şubesi ve Özürlüler Şubesi Müdürlükleri olarak yapılandırılmıştır. Dezavantajlı Gruplar Dairesi'nin amacı, "dezavantajlı gruplar ile kötü muameleye maruz kalan ve kalacak olan risk grupları konusunda çalışmalar yapmaya yönelik olarak; çalışma hayatında ayrımcılığın önlenmesi ve kötü muamele risklerinin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapmak, herhangi bir şekilde ayrımcılığa ve kötü muameleye maruz kalan ve kalabilecek olan hassas grupların belirlenmesi ve bu grupların eşit muamele ilkesinden yararlanması için çalışmalar yapmak, kayıtdışı istihdamın önlenmesine yönelik çalışmalar yapmak, özel itina gösterilmesi gereken hassas gruplara yönelik projeler yapmak, duyarlılık faaliyetlerini yürütmek ve ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyon sağlamak faaliyetlerini yürütmek" olarak açıklanmaktadır.

Tablo 11’de Dezavantajlı Gruplar Dairesi bütçesinden yapılan harcamalar ve proje harcamalarından yola çıkılarak Özürlüler Şubesi’nin harcamaları tahmin edilmiştir. Daha sonra Özürlüler Şubesi’nde görev yapan üç personel için ortalama 3.000 TL brüt aylık maaş üzerinden bir tahmin yapılarak elde edilen harcama tahmini yer almaktadır.

TABLO 11: ÇSGB, Dezavantajlı Gruplar Dairesi, Özürlü Şubesi Müdürlüğü Harcamaları, TL

	2009	2010	2011
Dezavantajlı Gruplar Dairesi Başkanlığı, genel bütçe	100.000	100.000	370.000
Dezavantajlı Gruplar Dairesi Başkanlığı, proje bütçesi	220.000	220.000	250.000
<i>Özürlü Şubesi Harcamaları Tahmini:</i>			
Özürlü Şubesi, genel bütçe	25.000	25.000	92.500
Özürlü Şubesi, proje bütçesi	55.000	55.000	62.500
Özürlü Şubesi, personel bütçesi (3 kişi aylık ortalama 3000 TL’den yıllık maaş)	108.000	108.000	108.000
ÇSGB, Dezavantajlı Gruplar Dairesi, Özürlü Şubesi Müdürlüğü, personel ve diğer harcamaları tahmini	188.000	188.000	263.000
Kaynak: Veriler Dezavantajlı Gruplar Dairesi’nden talep edilerek alınmıştır. İtalikler tahmindir.			

Görüldüğü gibi, ÇSGB’nin bünyesinde yer alan Dezavantajlı Gruplar Dairesi’ne istihdam alanında ayrımcılıkla mücadele gibi önemli bir görev verilmişse de bu kurumun faaliyetleri ve harcamaları çok kısıtlı kalmaktadır.

2.J. Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, Engelli Öğrencilere Yönelik Burslar

YURTKUR’un görevleri faaliyet raporlarında “Yüksek öğrenim öğrencilerine burs, öğrenim ve katkı kredisi vermek, yüksek öğrenim öğrencilerine barınma hizmeti vermek, Kurum yurtlarında barınan öğrencilerin sosyal, kültürel, sportif vb. ihtiyaçlarını karşılamak üzere gerekli çalışmaları yapmak” olarak tanımlanmaktadır.

YURTKUR, öğrencilere öğrenim ve katkı kredisi sağlamanın yanı sıra, ülke içerisinde yüksek öğrenim gören Türk gençlerinin, sosyal ve kültürel gelişimlerini kolaylaştırmak amacı ile devam ettikleri yüksek öğrenim kurumlarının normal öğretimleri süresince başarılı ve ihtiyaç sahibi öğrencilere karşılıksız burs vermektedir. Bunlar, engelli, anne ve babası vefat eden, Darüşşafaka Lisesi mezunu, gazi ve şehit çocuğu, yetiştirme yurdunda barınan, amatör milli sporcu, köyü boşaltılan gençlerdir.

Tablo 12’de YURTKUR’dan burs alan engelli öğrenci sayısı ve bunlara ödenen aylık ve yıllık burs miktarı yer almaktadır. 2006-2011 yılları arasında görme engelli, felçli ve kolu/bacağı olmayan gençlere burs verilirken 2011 yılında kapsam genişletilmiş ve yüzde 40’ın üzerinde yeti yitimi olan gençlere yönelik burs verilmiştir.

TABLO 12: YURTKUR, Engelli Öğrencilere Yönelik Burslar, TL

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Burs alan öğrenci sayısı	122	60	41	43	27	234
Aylık burs miktarı, TL	130	150	160	180	200	240
Yıllık burs miktarı, TL	1.560	1.800	1.920	2.160	2.400	2.880
YURTKUR, Engelli öğrencilere verilen burs karşılığı yapılan harcamalar	190.320	108.000	78.720	92.880	64.800	673.920
Kaynak: Veriler için bkz. Ek 1, Veri Kaynakları, no 10.						

Yüksek öğrenim kurumlarında kayıtlı öğrenci sayısının yüzde 0,13'ü engelli öğrencidir (Sart, 2011). Türkiye'de genç engelli birey sayısı dikkate alındığında, üniversiteye gidebilen engelli sayısının bu denli düşük olması dikkat çekicidir. Yüksek öğrenim kurumlarında kayıtlı toplam engelli öğrenci sayısı 3.584 iken, bu öğrencilerin 3.575'i devlet üniversitelerine kayıtlı olması da ilgi çekicidir. Devlet üniversitelerine kayıtlı bu öğrenciler arasından 1.300'ü görme engelli, 855'i ise bedensel engellidir.

2.K. Sosyal Destek Programı (SODES), Engelli Öğrencilere Yönelik Projeler

DPT⁶ 2008 yılından itibaren Sosyal Destek Programı adlı bir proje desteği programı başlatmıştır. 2008-2012 yılları için GAP Eylem Planı hazırlanmış ve 18 Haziran 2008 tarihinde, 2008/11 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Sosyal Destek Programı (SODES) yürürlüğe konulmuştur. "GAP bölgesindeki kırdan kente göç, yoksulluk ve işsizlik nedeniyle yaşanan sorunlar ve değişen sosyal yapının doğurduğu yeni ihtiyaçlar bölgedeki sosyal yatırımların önemi dikkate alınarak sosyal ihtiyaçları kısa sürede gidermek amacıyla, valiliklerin doğrudan sorumluluk aldığı, proje odaklı Sosyal Destek Programı (SODES) hazırlanmıştır. Bu kapsamda, bölgede yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır" (www.sodes.gov.tr).

Program kapsamına istihdam, sosyal içerme ve kültür, sanat ve spor olmak üzere üç başlık altında hazırlanacak sosyal projelerin girdiği belirtilmektedir. Her başlık altında yapılan projeler ve bütçeleri Kalkınma Bakanlığı (DPT) tarafından yayınlanmaktadır. Ancak bu projelerin içerisinden engellilere yönelik olanların ayrıştırılarak yapılan ayrıştırmanın sonuçlarına göre, 2009 yılında 1.800.300 TL'lik 2010'da 3.893.675 TL'lik 2011 yılında 5.390.549 TL'lik kısmı engellilerle ilgili projelere aktarılan kaynak olarak kabul edilebilir (Tablo 13).

TABLO 13: SODES, Engellilere Yönelik Harcamalar, TL

	2008	2009	2010	2011
İstihdama projeleri	6.825.350	17.335.850	22.646.300	23.442.331
Spor, kültür, sanat projeleri	17.729.030	28.297.750	57.287.300	76.234.651
Sosyal içerme projeleri	17.729.030	46.230.700	70.093.400	94.951.221
SODES, toplam harcama	42.283.410	91.864.300	150.027.000	194.630.214
Engellilere yönelik harcamalar	–	1.800.300	3.893.675	5.390.549

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr/sodes.portal>
2008 yılında engellilere yönelik proje ayrıştırılmamıştır.
2009 için engellilere yönelik harcamalar internet sitesinde yer alan proje bilgilerinden ayrıştırılmıştır.
2010 ve 2011 proje bilgileri Kalkınma Bakanlığı'ndan talep edilerek alınmış ve ayrıştırılmıştır.
İtalikler tahmindir.

SODES'in engellilere yönelik projelere aktardığı kaynak toplam içinde oldukça küçük bir harcama oluştursa da, tüm projelerin amaç ve bütçelerinin ayrı ayrı internette açıklanmış olması şeffaflık açısından örnek oluşturmaktadır. Ne yazık ki, bu şeffaflık 2010 yılında sona ermiştir. Bakanlığın, 2008 ve 2009 yılları için internet sitesinden yayınladığı projeler ve bütçeleri 2010 ve 2011 yılları için kısıtlı olarak yayınlanmıştır. Bu yıllar için internet sitesinde projelerle ilgili bilgiler verilirken bütçelerine yer verilmemiştir. 2010 ve 2011 yılları için projelerin bütçe bilgileri yetkililerden talep edilerek alınmıştır.

6 2012 yılından itibaren Kalkınma Bakanlığı'nın bünyesindedir.

3. ENGELLİLERE YÖNELİK TOPLAM KAMU HARCAMALARI

Yukarıda kurum ve hizmet temelinde yaptığımız analizleri bir araya getirdiğimizde, engellilere yönelik toplam kamu harcamalarına dair bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Tablo 14, 2006 ile 2011 yılları arasında engellilere yönelik gerçekleştirilen toplam kamu harcamalarını ve bu harcamaların hizmet alanlarına dağılımlarını göstermektedir.

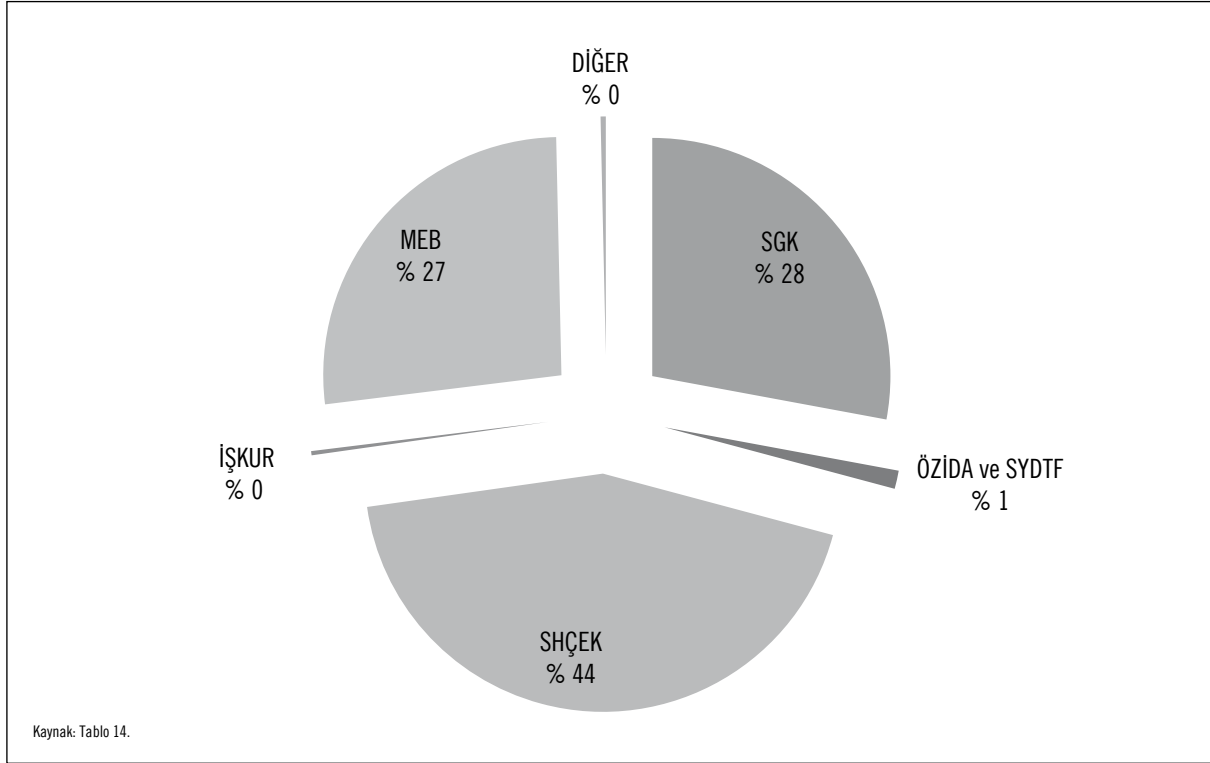
TABLO 14: Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme Tablosu, TL

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ÖZÜRLÜLER İDARESİ (Toplam harcamalar)	3.305.000	4.349.000	4.128.000	5.147.000	5.145.000	8.883.000
SGK (2022 sayılı Kanun çerçevesinde ödenen özürlü aylıkları)	537.471.498	843.637.697	1.070.140.836	1.339.241.799	1.495.767.961	1.587.947.782
SHÇEK (Evde özürlü bakım aylığı ve bakım ve rehabilitas- yon hizmetleri)	66.160.686	141.209.263	528.856.457	1.126.365.890	1.776.694.105	2.480.389.101
SYDTF 1 (Özürlü araç/gereç/tedavi giderleri)	1.994.745	1.673.976	1.754.075	1.206.480	707.907	991.600
SYDTF 2 (Özürlü öğrencileri eğitim kurumlarına taşıma bedeli)	16.563.641	21.075.018	29.276.586	37.337.333	48.840.097	60.590.423
VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (Engelliler ayrıştırılmamış muhtaçlık aylığı)	..	1.076.937	1.207.904	1.079.228	1.161.733	1.313.070
İŞKUR (Özürlülere yönelik istihdam ve mesleki rehabilitas- yon harcamaları)	3.534.755	4.563.945	7.974.185	8.092.998	12.026.870	16.087.338
MEB ÖZEL EĞİTİM VE REHBERLİK HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (Toplam harcamalar)			258.059.052	294.599.705	353.837.148	500.286.012
MEB ÖZEL ÖĞRETİM KURUMLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (Özürlü çocuklara yönelik harcamalar)			812.070.889	861.724.874	959.626.999	1.012.740.282
GENÇLİK VE SPOR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (Engelli Spor Federasyonlarına aktarılan miktar)	..	..	4.150.000	4.250.000	8.200.000	12.425.000
ÇSGB (Dezavantajlı Gruplar Dairesi, Özürlüler Şubesi harcama tahmini)	..	..	..	188.000	188.000	263.000
YURTKUR (Engelli öğrencilere yönelik burs)	190.320	108.000	78.720	92.880	64.800	673.920
SODES (Engellilere yönelik proje harcamaları tahmini)				1.800.300	3.893.675	5.390.549
TOPLAM ENGELLİLERE YÖNELİK HARCAMA	629.220.645	1.017.693.836	2.717.696.704	3.681.126.486	4.666.154.295	5.687.981.076
GSYH	758.391.000.000	843.178.000.000	950.534.000.000	952.559.000.000	1.098.799.000.000	1.294.893.000.000
TOPLAM ENGELLİLERE YÖNELİK HARCAMA/ GSYH %	0,08	0,12	0,29	0,39	0,42	0,44
<i>İtaliik tahmindir.</i>						

Tablo 14'te görüldüğü gibi, 2008 yılında engellilere yönelik toplam gerçekleşen harcama 2,7 milyar TL iken bu rakam 2011 yılında 5,7 milyar TL'ye yükselmiştir. Engellilere yönelik yıllık kamu harcamaları GSYH'ya oranlanarak incelendiğinde, 2011 yılı itibariyle GSYH'nın yüzde 0,44'ünü engellilere yönelik kamu harcamalarının oluşturduğu görülmektedir. Engellilere yönelik kamu harcamalarının GSYH'ya oranı, 2006-2011 yılları arasında, yüzde 430 artış göstermiştir.

Çizim 1'de 2011 yılında engellilere yönelik yapılan harcamaların kurumlar arasındaki dağılımı gösterilmiştir.

ÇİZİM 1. Engellilere Yönelik Harcama Yapan Kurumların Harcamalarının Dağılımı, 2011

Engellilere yönelik harcamaların 2011 yılındaki dağılımı incelendiğinde, SHÇEK tarafından yapılan harcamaların yüzde 44 ile en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir. SHÇEK harcamalarını yüzde 28 ile 2022 sayılı Kanun çerçevesinde yapılan özürlü aylığı ödemeleri izlemektedir. 2012 tarihinden itibaren bu iki harcamanın ve ek olarak ÖZİDA ve SYDTF harcamalarının Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı altında toplanacağı dikkate alındığında, bu bakanlığın tek başına –harcamaların eşit düzeyde kalacağı varsayılırsa– engellilere yönelik harcamaların yüzde 73'ünü gerçekleştireceği anlaşılmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesindeki kurumlar dışında, Milli Eğitim Bakanlığı engellilere yönelik en yüksek harcamayı yapan ikinci kurum olmaktadır.

4. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Ortalama insan ömrünün artmasına paralel olarak, özellikle kronik hastalıklara ve yaşlılığa bağlı olarak dünya nüfusu içerisinde engelli bireylerin oranının önümüzdeki on yıllarda da artması beklenmektedir. Ülkemiz için de benzer bir eğilim söz konusudur.

Engelli bireylerin toplum içerisindeki oranının artması dolayısıyla, engellilere yönelik hizmetleri küçük bir dezavantajlı gruba yönelik hizmetler şeklinde kurgulamaktan vazgeçmek gerekmektedir. Engellilik yaklaşımı kamu politikalarının merkezine yerleştirilebilir. Diğer bir deyişle, “engelliliği ana akımlaştırmak” mümkündür ve pratiktir. Engelliliği ana akımlaştırmak, ancak güçlü bir siyasi irade ve bu iradeyi arkasına alarak politika üretecek bir kamu idaresinin varlığı ile mümkündür. Bu yaklaşım çerçevesinde, her ne kadar geçmişte bu rolü üstlenmedeki etkinliği tartışılır olsa da, Özürlüler İdaresi Başkanlığı benzeri bir kurumun ya da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının temsil edildiği üst düzey bir yürütme komitesinin engelliliği kamu politikalarının tümünde ana akımlaştırma ile görevlendirilmesi uygun olacaktır. Böylece bir komitede engelli bireylere ve engelli hakları örgütlerine olabildiğince geniş söz hakkı tanınması, böylesi bir yapılanmanın başarıya ulaşmasında kilit rol oynayacaktır.

Fakat her ana akımlaştırma çalışmasında olduğu gibi, engellilik yaklaşımının ana akımlaştırılmasında da önemli bir risk bulunmaktadır. Bu risk, ana akımlaştırma çalışmasında politika alanına bağlı olarak engellilerin bir kısmının ya da tümünün toplumun diğer bireylerinden ayrılan özel ihtiyaçlarının göz ardı edilmesi riskidir. Bilindiği gibi, engelli bireyler heterojen bir toplumsal kategori oluşturmaktadırlar. Toplumun ve ekonomik sistemin engellilik temelinde ürettiği eşitsizliklerden kaynaklanan ortak sorunları bulunan engelli bireylerin, aynı zamanda gerek içerisinde buldukları toplumsal koşullar (örneğin, kırdan mı kentte mi ikamet ettikleri), cinsiyetleri, cinsel yönelimleri, cinsiyet kimlikleri, ana dilleri ve engel türleri dolayısıyla farklı ihtiyaçları bulunabilmektedir. Bu tür özel ihtiyaç alanlarının engelli bireylerin aktif katılımıyla tanımlanması ve bu alanlarda engelli bireylerin çeşitliliğini gözetecek politikalar geliştirilmesi eşit yurttaşlığın tesisi için elzemdir.

Engelliliğin anaakımlaştırılması ile aynı anda engelli bireylerin çeşitliliğini gözetecek ihtiyaç temelli politikaların uygulanması yaklaşımlarının nasıl bir bütün oluşturabileceğine eğitim alanından örnek vermek mümkündür. Örneğin, engelli çocukların engeli bulunmayan yaşlıları ile birlikte eğitim görmelerine yönelik kaynaştırma uygulamasının ilk öğretimin planlanmasında engelliliğin anaakım haline getirilmesini gerektirirken, aynı çocukların diğer yaşlılarından farklı olarak özel eğitim ihtiyaçlarının da karşılanması da engelli çocukların özgün ihtiyaçlarının karşılanması açısından eşit derecede önemlidir. Aynı zamanda, engel türlerine göre çocukların farklı destek teknolojilerine erişimlerini de sağlamak gerekmektedir. Engelli çocukların eğitime diğer yaşlıları ile eşit bir biçimde erişebilmesi ancak her iki politika yaklaşımının aynı anda hayata geçirilmesi ile sağlanabilecek bir hedeftir.

Politika alanlarına dair değerlendirmelerimizi ve önerilerimizi sunmadan önce üç önemli noktaya değinmek isteriz. Bunlardan ilki, engelli yurttaşların kamu nezdinde de engelli sayılabilmesi açısından kilit önem taşıyan sağlık raporları meselesidir. Bilindiği üzere, engellilere yönelik hizmetlerden faydalanmanın şartlarından birini yüzde 40'ın üzerinde özür oranı gösteren bir sağlık raporu almak oluşturmaktadır. Özellikle Fonksiyonlara Göre Uluslararası Sınıflama Sistemi (ICF) adında yeni engellilik kategorizasyonunun sağlık kurulları tarafından kullanılmaya başlanması ile, ülkemizde yüzde 40'ın altında özür oranı gösteren rapor alan engelli yurttaşların sayısında hatırı sayılır bir artış görülmektedir (Yılmaz, 2011a). Bu durum, önemli sayıda engelli yurttaşın engellilere yönelik sağlanan tüm kamu hizmetlerinin dışında kalması ile sonuçlanmaktadır. Gündelik hayatında engelliliğin zorluklarını yaşayan önemli sayıda engelli yurttaşın kamu nezdinde engelli sayılmaması önemli bir so-

run teşkil edebilmektedir. Bu nedenle, yasal engellilik tanımının politika alanlarına göre ayrıştırılabilmesinin önü açılmalı ve tanımın kısıtlılığundan kaynaklanabilecek haksızlıkların önüne geçmek amacıyla engellilik tanımının olabildiğince kapsayıcı tutulması olumlu olacaktır.

Değirmekte fayda gördüğümüz bir diğer nokta da, ülkemizde tüm sosyal politika alanlarında olduğu gibi, engellilere yönelik sosyal politikalarda da aile temelli bakış açısının hâkim olmasının yarattığı sorunlardır (Yılmaz, 2011a). Engelli bireylerin 2022 maaşına ve/veya evde bakım aylığına hak kazanmalarında toplam aile gelirlerinin aile içerisinde kişi başına düşen aylık gelir miktarının temel alınmasını bu bakış açısının bir örneği olarak görmek mümkündür. Bu aile temelli yaklaşım pratikte ciddi sıkıntılar doğurabilmektedir. Aileler içerisinde kaynakların eşit dağıtılmadığı ve bu eşitsiz dağılım içerisinde engelli aile bireylerinin çoğunlukla dezavantajlı konumda bulunduğu çeşitli sosyal bilimler araştırmalarıyla ortaya konmuştur. Bu nedenle, engellilere yönelik gelir desteği programlarına hak kazanma kriterlerini ailenin toplam gelirinin kişi başına eşit dağıldığını varsayan bir kriter üzerinden kurgulamanın sorunları bulunmaktadır.

Aile temelli bakış açısının pratikte yarattığı sorunların yanı sıra, insan hakları yaklaşımı açısından da çeşitli sorunlara neden olduğu söylenebilir. Hak temelli sosyal politikaların idealde her bireyin istediği takdirde yaşamını tek başına idame ettirebilecek kaynaklara erişimini sağlaması beklenir. Bu ideal, aile karşıtı bir toplumsal ideali değil, bireylerin kendi kaderlerini istedikleri gibi tayin etmelerine imkân veren özgürlükçü bir toplumsal ideali temsil eder. Bu yaklaşıma paralel olarak, engellilere yönelik sosyal politikaların engelli bireylerin ailelerinden bağımsız yaşamayı da seçebileceklerini göz ardı etmeyecek bir biçimde kurgulanması daha doğru olacaktır.

Son olarak, Dünya Engellilik Raporu'nda da belirtildiği üzere, kamu sektörünün yapacağı her türlü hizmet alım ihalesinde alınacak hizmetin engellilerin erişimine imkân verecek bir biçimde sunulması ihale şartlarından biri haline getirilmelidir (Yılmaz, 2011b). Böylesi bir yaklaşım kamuya ek bir maliyet ve işgücü gereksinimi doğurmadan engelliliği ana akımlaştırma hedefine hizmet edecektir. Örneğin, Sosyal Güvenlik Kurumu'nun internet sitesi yaptırmak amacıyla açacağı bir ihaleye bu internet sitesinin engelli bireyler için erişilebilir olmasını (örn. ekran okuyucu programların çalışmasına imkân verecek biçimde yapılması) bir şart olarak eklemesi ek bir işgücü ve maliyete gereksinim olmadan erişilebilirliğin sağlanmasını beraberinde getirecektir.

Her ne kadar okumakta olduğunuz kılavuzda engellilere yönelik kamu harcamalarına odaklanacak da, engellilere yönelik kamusal hizmetlerin ve sunulan pozitif ayrımcılık uygulamalarının etkinliğini tartışmak için kamu harcamaları yalnızca bir başlangıç oluşturabilir. Engelli yurttaşlara yönelik hizmetleri finanse etmek üzere yapılan kamu harcamalarının düzeyini tartışmak önemli olmakla birlikte, bu harcamaların nasıl politikalara yöneltildiğini ve bu politikaların nasıl hayata geçirildiğini de incelemek de en az harcama düzeyini tartışmak kadar önemlidir. Bu nedenle, kılavuzun bu bölümünde engellilere yönelik politikalara dair niteliksel bir değerlendirme yapacağız. Ayrıca, Engellilerin Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne dayanarak ülkemizde engelli bireyleri kapsayacak bir eşit yurttaşlığın tesisi için gerekli olduğunu düşündüğümüz yeni politika önerilerine de yer vereceğiz. İnceleyeceğimiz ve politika önerilerimizi yoğunlaştıracağımız altı başlık bulunmaktadır.

a) Gelir Desteği Politikaları

Daha önce de belirtildiği gibi, engelli bireylerin gelir yoksulluğu altında yaşama riskleri engeli olmayan bireylere oranla daha yüksektir. Bu çerçevede, engelli bireyleri de kapsayacak gelir desteği politikaları yoksullukla mücadele anlamında önemli bir toplumsal görev üstlenmektedir.

Bilindiği gibi, 2022 özürlü aylıkları yoksul engelli yurttaşlara sağlanan bir nakit gelir desteği programıdır. Geçtiğimiz yıllarda 2022 özürlü aylıklarının miktarında gerçekleşen artışları olumlu karşılamaktayız. Ancak engelli bireylerin onurlu bir yaşam sürebilmelerinin sağlanması amacıyla, 2022 özürlü aylıklarının tüm özür oranları için asgari ücret düzeyine yükseltilmesini ya da engelli bireylerin gelirlerinin asgari ücret düzeyine tamamlanacak biçimde yeniden kurgulanmasını önemli bulmaktayız.

Engelli yurttaşlara yönelik gelir desteği politikalarının (2022 özürlü aylıkları) önemli sayıda engelli yurttaş için yaşamsal öneme sahip bir gelir kaynağı oluşturduğu bilinmektedir (Yılmaz, 2011a). Bu nedenle, bu politikaların işleyişinde yaşanan aksamalar engelli yurttaşlarımızın hayatlarını idame ettirebilmelerinin önünde ciddi engeller oluşturmaktadırlar. Bu çerçevede, 2022 maaşına yapılan başvuruların değerlendirilmesi ve sonuca bağlanmasında yaşanan gecikmelerin engellilere yönelik sosyal politikalar alanının başat sorunlarından birini oluşturduğunu söylemek mümkündür. 6 aya varan değerlendirme ve sonuca bağlama sürelerinin ivedilikle makul seviyelere çekilmesi engelli yurttaşlarımızın gelir haklarının hayata geçirilmesine yönelik önemli bir adım olacaktır. İkinci olarak, 2022 özürlü aylıklarının düzenli ödenmesinde yaşanan sıkıntılar engelli yurttaşlarımızın yaşamlarını planlamanın önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Hak temelli bir kurgusu bulunan 2022 özürlü aylıklarının pratikte de hak temelli bir biçimde yaşama geçirilmesi önemlidir. Bu ise ancak, ödemelerde herhangi bir gecikme olmaması, tıpkı emeklilik aylıklarında olduğu gibi, ayın belirli bir gününde ve düzenli olarak hak sahiplerine ödeme yapılması ile mümkündür. Son dönemde yapılan kamu idaresinin yeniden yapılandırılması sürecinde de, engelli yurttaşlarımızın 2022 özürlü aylıklarının herhangi bir aksama olmaksızın ödenmesi gerekmektedir.

Engelli yurttaşlara yönelik gelir desteği politikalarının istihdam politikaları ile ilişkilendirilmesi, uluslararası sosyal politika eğilimine paralel bir gelişme olsa da, etkinliği tartışmalıdır (Yılmaz, 2011b). Bu yaklaşım çerçevesinde, ülkemizde tüm gelir desteği programlarından faydalanan bireylerin İŞKUR'a kayıtlarının yapılması ve kendilerine İŞKUR tarafından sunulan istihdam olanaklarını reddeden engelli bireylerin aylıklarının kesilmesi gündeme gelmektedir. 2022 sayılı Kanun'da yapılan ilgili değişikliği takiben, sosyal yardımlar ile istihdam arasındaki bağlantının güçlendirilmesi konusu Şubat 2012'de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı arasında imzalanan protokolde de yer almıştır. Bu çerçevede, Türkiye İş Kurumu gelir desteği faydalanıcısı engelli yurttaşları istihdama yönlendirilmekle görevlendirilmektedir. Her ne kadar engelli bireylerin istihdama daha yüksek oranlarda katılmasını engelli bireylerin çalışma haklarının bir gereği olarak kabul etsek de, 2022 özürlü aylıklarına istihdam koşulu getirilmesini olumlu bir gelişme olarak görmemekteyiz. Özürlü aylığının engellilikten kaynaklanan ekstra harcamaları karşılama amacıyla verilen ve istihdamdan bağımsız olarak uygulanması gereken bir politika olduğuna inanmaktayız. Gelir desteği politikalarının istihdama yönlendirme amacıyla bir disiplin mekanizması olarak kullanılması yerine, engelli bireylerin istihdamının olumlu teşviklerle özendirilmesinin daha doğru bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz.

b) Sağlık, Sosyal Güvenlik ve Rehabilitasyon Politikaları

Engelli bireylere yönelik önemli kamu hizmetlerinden birini de engelli bireylere ortez, protez, tekerlekli sandalye, hasta bezi, hasta minderi, hasta karyolası gibi destek araç, gereç ve malzemelerinin sağlanması oluşturmaktadır. Sosyal güvenlik kapsamındaki engelli bireyler için bu destek araç, gereç ve malzemelerinin hangilerinin ve hangi kalitede kamu tarafından sağlanacağı yıllık olarak Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yayınlanan Sağlık Uygulama Tebliği içerisinde belirlenen temel teminat paketi içerisinde tanımlanmaktadır. Bu çerçevede, temel teminat paketi içerisinde engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştıran ve işlevsel yapabilirliklerini arttırmalarına imkân veren destek teknolojilerinin ve rehabilitasyon hizmetlerinin olabildiğince kapsamlı bir biçimde yer alması kilit önem taşımaktadır.

Bilindiği gibi, her sene tanımlanan temel teminat paketinin içerisinde belirtilen kamu tarafından sağlanacak destek araç, gereç ve malzeme listesinin kapsamı ve bu araç gereçlerin kaliteleri engelli yurttaşlar tarafından zaman zaman yetersiz bulunmaktadır. Engelli yurttaşların ihtiyaçlarına daha yerinde karşılıklar bulunabilmesi için, kamunun temel teminat paketi içerisinde yer alacak engellilere yönelik hizmetlerin kapsamını engelli yurttaşların katılımıyla kararlaştırması büyük önem taşımaktadır. Bu katılımcı karar alma sürecinin oluşturulmasına yönelik kurumsal mekanizmalar oluşturulmalı ve engellilerin kendi ihtiyaçlarını doğrudan teminat paketine yansıtabilmelerinin önü açıl-

malıdır. Bu çerçevede, 2011 yılının sonunda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından düzenlenen Sağlık Uygulama Tebliği Kapsamında Ortopedik Özürlülerin Yaşadığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı'nın önemli bir başlangıç noktası oluşturduğuna inanmakta ve bu çalışmaların devamının gelmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından sosyal güvenlik kapsamında olmayan engelli yurttaşlara sağlık malzemeleri desteği verilmektedir. Sağlık malzemelerine erişimlerdeki zorluklarla başedebilmeleri amacıyla, engelli yurttaşların Genel Sağlık Sigortası yasasında öngörüldüğü gibi herhangi bir kritere bakılmaksızın doğrudan sosyal güvence kapsamına alınması ve Sosyal Güvenlik Kurumu'nun engelli yurttaşların tüm sağlık ihtiyaçlarını kaliteli ve ücretsiz olarak sağlamasının gerektiğini düşünmekteyiz.

Rehabilitasyon, engelli bireylerin azami bireysel bağımsızlığını kazanması ve tüm bireysel kapasitelerini hayata geçirebilmesine yönelik, tamamen engelli bireyin iradi olarak karar vereceği, birey ve bireyin çevresine yapılan müdahaleler bütünü olarak tanımlanmaktadır (2011b). Dünya Engellilik Raporu'nda engelli bireylere yönelik rehabilitasyon faaliyetlerinde farklı disiplinlerden uzmanların birlikte çalışmasının önemine vurgu yapılmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde, Türkiye'de tıp doktorları, fizyoterapistler ile sosyal hizmet uzmanlarının entegre hizmetler sunmalarına yönelik programlar geliştirilmesi uygun olacaktır.

Engelli bireylere yönelik sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerinin kapsayıcı biçimde ve tüm ihtiyaç sahibi engelli bireylere sağlanabilmesi için bu alanda çalışacak uzman insan kaynağının yetiştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, rehabilitasyon alanında çalışacak uzmanların da sağlık insan gücü planlamalarına dahil edilmesi, sağlık işgücü planlamalarında fizyoterapistler, meslek hastalıkları uzmanları, uğraşı terapistleri, konuşma terapistleri gibi engelli bireyler için önem arz eden uzmanlık dallarına da yer verilmesi uygun olacaktır. Engelli bireylere yönelik hizmetlerde çalışacak insan kaynağı açığının, bu hizmetlerde çalışacak kişilerin ideal durumda lisans eğitimi almaları gerektiğinden, kısa dönemde kapatılması güç olacaktır. Bu durumda, Dünya Engellilik Raporu'nun da önerdiği gibi, ilgili alanlarda lisans eğitimi görmüş kişilerin (örn. psikoloji ve sosyoloji mezunlarının) orta düzeyli hızlandırılmış bir eğitim programı ile engellilik alanına kazandırılmaları bir çözüm oluşturabilir. Yine Dünya Engellilik Raporu'nda vurgulandığı üzere, bu eğitim programı engelli bireylerin hem uluslararası sözleşmelere dayanan hem de ulusal mevzuattaki haklarını da içermeli ve faydalanıcı merkezli rehabilitasyon hizmetleri bakış açısı eğitim programına dahil edilmelidir.

Son olarak, tıp doktorları başta olmak üzere, tüm sağlık işgücünün engelli bireyler ile ilgili hizmet içi eğitimden geçirilmesi engelli bireylerin sağlık kurumlarında yaşadıkları ayrımcılık vakalarının azaltılmasına katkı sunacak önemli bir adım olacaktır.

c) İstihdam Politikaları

Kamunun engelli yurttaşların topluma eşit katılımlarını sağlama amacıyla daha fazla eğilmesi gereken alanların başında istihdam gelmektedir. Türkiye'de engellilere yönelik ilk kamu desteği istihdam alanında (50 ve üzeri işçi çalıştıran) işverenlere getirilen "engelli çalıştırma yükümlülüğü" ile ortaya çıkmıştır. İstihdam alanındaki engelli çalıştırma yükümlülüğü uygulamasının ortaya çıktığı 1970'li yıllardan bugüne kadar kamunun engelli yurttaşlara yönelik istihdam politikası engelli çalıştırma yükümlülüğü üzerine kurulu olagelmıştır.

Her ne kadar yakın dönemde İŞKUR'un engelli çalıştırma yükümlülüğünü yerine getirmeyen özel sektör kurumlarına aktif olarak ceza kesmeye başlaması ile daha işler hale getirildiyse de, özel sektörde henüz yükümlülüğün tümü karşılanmamıştır. Kamu sektöründe de başta belediyeler ve Emniyet Genel Müdürlüğü olmak üzere, engelli çalıştırma yükümlülüğünü yerine getirmeyen önemli sayıda kamu kurum ve kuruluşu bulunmaktadır. Bu bağlamda, Şubat 2012'de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı arasında imzalanan protokol dahilinde, engelli çalıştırma yükümlülüğü dahilinde açık bulunan yaklaşık toplam 46 bin kişilik is-

istihdam pozisyonunun doldurulmasına yönelik irade gösterilmesini olumlu karşılamaktayız. Ayrıca Özürlü Memur Seçme Sınavı'nın değişik engellilik kategorilerini dikkate alarak kurgulanmış olması olumlu bir gelişmedir.

Engelli çalışma yükümlülüğü modeli özellikle işveren örgütleri tarafından sıkça eleştirilmektedir. Bu eleştirilere rağmen, engelli çalışma yükümlülüğü ülkemizde hâlâ engelli istihdamı alanında önemli bir toplumsal işlev üstlendiğini unutmamak gerekmektedir. Bununla birlikte, işverenlerin sıkıntılarını bu bölümde anlatacağımız engelli istihdamı alanında kamu desteklerinin artırılmasıyla hafifletmek de mümkün olacaktır.

Her ne kadar engelli çalışma yükümlülüğünün engelli yurttaşların istihdam olanaklarına erişimindeki olumlu katkısı yadsınamaz ise de, bu modelin tek başına engelli yurttaşların istihdam alanındaki sorunlarına çözüm getirdiğini söylemek mümkün değildir. Engelli yurttaşların istihdam alanında diğer yurttaşlarla eşit olanaklara sahip olabilmesi ve çalışma hayatında ayrımcılığa uğramaması için kamunun emek piyasasına yönelik ciddi düzenlemeler yapması gerekmektedir. Gerekli olan düzenlemeler çok boyutludur.

Bu düzenlemelerin ilki, işyerlerinin engelli yurttaşların ihtiyaçlarına göre fiziksel ve mimari uyumlaştırmaya tabi tutulmasıdır. İkinci olarak, engelli yurttaşların diğer çalışma arkadaşlarından farklı olarak ihtiyaç duydukları destek teknolojilerinin kendilerine sağlanmasıdır. Dünya Engellilik Raporu'nun istihdam alanındaki önerilerinden biri de engelli bireylerin iş yaşamına girdikleri zaman karşılaştıkları artı maliyetlerin (ulaşım ve destek teknolojileri) kamu tarafından karşılanmasıdır (2011b). Bu düzenlemelerin yapılması kamu tarafından mecburi kılınmadıkça ve kamu bu düzenlemelerin yapılmasına yönelik finansal destek sağlamadıkça, işverenler ile engelli çalışanlar karşı karşıya gelmeye devam edecek ve işverenlerin engelli birey çalıştırmaya yönelik direnci sürecektir. Bu bağlamda, engelli bireylerin özel sektörde işe alınıp işyerinde çalıştırılmadan bu bireylere maaş ödemesi yapılmasının engellilerin toplumsal katılımı amacına uygun düşmediğini de yeniden hatırlatmak isteriz. Bu durumların iş müfettişleri tarafından denetimlerde dikkate alınması ve engelli bireylerin aleyhine uygulamalar içermeyen bir biçimde çözülmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Engelli çalışanlar, diğer tüm çalışanlara oranla daha yüksek sıklıkta mobbing (bezdiri ya da işyerinde psikolojik şiddet) ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Mobbing yalnızca özel sektörle sınırlı kalmamakta ve çok sayıda kamu kurum ve kuruluşunda da bu tür uygulamalara sıklıkla rastlanmaktadır. Gerek kendileriyle aynı pozisyonda çalışan çalışma arkadaşları, gerekse kendilerinden üst düzeyde bulunan amirleri engelli çalışanlara mobbing uygulayabilmektedirler. Mobbing uygulamaları, engelli çalışanlara iş vermeme, yaptıkları işi aşağılama, kendi isteği dışında malulen emekli olmaya zorlama gibi değişik biçimler alabilmektedir. Bu nedenle, bir süredir ülkemizde çalışma hayatı alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile işçi sendikalarının gündeme taşıdıkları gibi, Mobbing Yasası ivedilikle çıkarılmalı ve bu yasada engellilere yönelik mobbing uygulamalarında bulunmak ağırlaştırıcı unsur olarak tanımlanmalıdır. Bununla birlikte, tüm çalışanlarla birlikte engelli çalışanların mobbinge maruz kalmaları durumunda kolaylıkla iletişim kurabilecekleri, şikâyetle bulunabilecekleri ve yasal yollara başvurmak amacıyla danışmanlık hizmeti alabilecekleri mekanizmalar (örn. çağrı merkezi) kamu tarafından kurulmalıdır.

Engelli bireylerin çalışma hayatında karşılaştıkları sorunların ve ayrımcılık biçimlerinin en sık rastlananlarından biri de engelli bireylerin engel tiplerine uygun olmayan işlerde çalıştırılmaya zorlanmalarıdır. Kamu kurum ve kuruluşlarında dahi, engelli bireylerin sağlık kurulu raporlarında çalışmasının uygun olmadığı açıkça belirtilen alanlarda çalışmaya zorlanması vakalarına rastlanmaktadır. Bu nedenle, çalışma hayatında engelli bireylerin ayrımcılığa maruz kalmalarını engellemek amacıyla kamunun atması gereken adımlardan bir diğeri de, kamu işverenleri dahil olmak üzere tüm işverenlerin ya da bu işverenlere bağlı çalışan personel dairelerinin ve insan kaynakları departmanlarının engelli bireylerin haklarına ve çalışma yaşamındaki ihtiyaçlarına yönelik bilgilendirilmesidir. Bu amaçla, İŞKUR tarafından ülke çapında engelli çalışma yükümlülüğü bulunan tüm işyerlerine yönelik katılımın zorunlu olduğu bilgilendirme seminerleri ve hizmet içi eğitimler düzenlenmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz. Bu genel bilgilendirme çalışmaları dahilinde personel dairelerine ve insan

kaynakları departmanlarına sağlık raporlarını nasıl değerlendireceklerine ve işe giren engelli bireylerin hangi alanlarda çalıştırılabileceğine yönelik olarak yol gösterici bilgiler verilmelidir.

Kamunun engellilerin istihdamı konusunda atması gereken adımlardan bir diğeri de destekli istihdam uygulamalarıdır. Destekli istihdam özellikle ağır engelli bireyler, ruhsal veya psikolojik teşhis almış bireyler ile zihinsel engeli olan bireyler için önemli bir istihdam biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Destekli istihdam çalışmaları engelli bireylere, istihdam koçluğu, özelleştirilmiş meslek eğitimi, bireysel istihdam danışmanlığı, destek teknolojileri sağlayan bir model ortaya koymaktadır. Destekli istihdam modelinde istihdam toplumsal bir katılım biçimi olarak kurgulanmakta ve kâr amaçlı üretim ikinci plana atılmaktadır.

Kamunun engelli istihdamının artırılmasına yönelik atabileceği bir diğeri adım Ceza Fonu'nun engellilerin çalıştığı işyerlerinin engellilere göre uyumlaştırılmasına ve bu işyerlerine engelli bireylerin ihtiyaç duydukları destek teknolojilerinin alınmasına yönelik kullanılması olacaktır.

d) Eğitim Politikaları

Eğitim alanında, Dünya Engellilik Raporu'nun da işaret ettiği, uluslararası norm, engelli çocukların genel eğitim sisteminin bir parçası olarak eğitimlerini almaları; bunun yanında ihtiyaç duydukları bireysel desteğin de kendilerine sunulması biçimindedir (2011b). Geçmiş dönemde engel gruplarına göre açılan okulların, engelli bireylerin toplumsal dışlanması ile yeterince etkin biçimde mücadele edemediği genel kabul görmektedir. Ülkemizde de kaynaştırma eğitimi uygulaması ile, belirtilen uluslararası normun hayata geçirilmesine yönelik bir politika değişikliğine gidilmiştir. Bu değişiklik genel hatlarıyla olumlu bir adım olarak kabul edilebilir. Fakat kaynaştırma eğitiminin yalnızca engelli öğrencileri örgün eğitim sisteminin içerisine almakla sınırlı olmadığını ve kaynaştırma eğitiminin başarıya ulaşabilmesi için ciddi kurumsal destek mekanizmalarına ihtiyaç olduğunu da hatırlamak gerekmektedir.

Engelli bireylerin eğitim alanına tam ve eşit katılımı ve eğitimde başarılı performans gösterebilmeleri için atılması gereken adımlar vardır. Bu adımların başında, özel eğitim öğretmeni yetiştirilmesi, özel eğitim öğretmenlerinin kadrolarının artırılması, okulların engelli öğrencilere uygun hale getirilmesi, engelli öğrencilere destek teknolojilerinin ücretsiz olarak sağlanması ve eğitimin tüm basamaklarında hizmet veren öğretmenlerin engelli öğrencilerin özel ihtiyaçları ve hakları ile ilgili hizmet içi eğitimden geçirilmesi gerekmektedir.

Engelli çocukların özel eğitim merkezlerinden devlet finansmanı ile yararlanmaya başlamaları ve bu bağlamda engellilere yönelik kamu harcamalarındaki artış olumludur. Ancak Türkiye'de özel gelişen çocukların, özel eğitim hizmetlerinden AB ülkelerindeki çocuklara oranla daha düşük saat ücretsiz yararlanabilmelerinin sorun oluşturduğunu düşünüyoruz. Engelli çocukların özel eğitimden yararlanma saatleri bütçe kaygıları ile değil, bilimsel olarak tespit edilen gereksinim düzeyleri doğrultusunda belirlenmelidir. Bununla birlikte, özel özel eğitim merkezlerine yapılan kamu harcamalarının engelli çocuklar için kaliteli bir hizmet sunumuna dönüşebilmesi, yine kamu tarafından bu merkezleri kapsayacak ciddi bir denetim sisteminin kurulmasını da gerektirmektedir. Bilindiği gibi, günümüzde özel özel eğitim merkezlerinin sunduğu hizmetlerin kalitesi tartışmalıdır. Bu nedenle, bu denetim görevini üstlenecek bir kurumsal yapının Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulması, bu kurumsal yapının özel eğitim alanında uzman nitelikli personel çalıştırması ve bu personelin aktif olarak saha denetimleri gerçekleştirilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

e) Uyumlaştırma Politikaları, Destek Teknolojileri ve Destek Hizmetleri

Türkiye'de engellilere yönelik sosyal politikaların genişleyebileceği bir diğeri alan uyumlaştırma ya da erişilebilirliği artırma çalışmalarıdır. Bu alanda 2012 yılına dek tüm kamu kurum ve kuruluşlarının

engelli bireylerin erişimini mümkün kılacak bir biçimde fiziki ve mimari olarak düzenlenmesi önemli bir adımdır. Fakat bu süreye değin kamu kurum ve kuruluşlarının gerekli düzenlemeleri tamamlamaları ve engelli derneklerinin muhalefetine rağmen sürenin uzatılması erişilebilirliğin hayata geçirilmesine dair umutları azaltmıştır. Önümüzdeki dönemde tüm kamu kurum ve kuruluşlarının engelli bireyler için erişilebilir hale getirilmesi ivedilikle sağlanmalıdır.

Engellilere yönelik kamu harcamalarının yönlendirilmesi gereken bir diğer alan da toplu taşıma araçları, sokak ve caddeler başta olmak üzere tüm fiziksel engelli bireylerin erişimlerine imkân verecek bir biçimde uyumlaştırılmasıdır. Engelli bireyler gözetilmeden geçmiş dönemde oluşturulan fiziki yapılara müdahaleler doğal olarak reaktif olmak durumunda kalmaktadır. Fakat erişilebilirlik politikalarının artık pro-aktif bir biçimde uygulanması çok daha pratik olacaktır (örn. yeni yapılacak kamu kurumlarının binalarında, yeni oluşturulacak toplu taşıma güzergâhlarında, yeni alınacak toplu taşıma araçlarında vb.). Bu amaca yönelik hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmeli ve sıkı bir denetim mekanizması ile bu düzenlemelerin hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.

Dünya Engellilik Raporu, yeni binaların “evrensel dizayna” yani engelli ya da engeli bulunmayan tüm bireylerin erişimine açık bir biçimde tasarlanmasına yönelik uygulamalara iyi örnek olarak Malezya’yı vermektedir. Malezya’da 1990 yılından itibaren engelli bireylerin tüm kamu hizmetlerine ve toplumsal hayata eşit katılımlarına yönelik bir toplumsal bilincin oluştuğunu belirten rapor, yeni yapılan tüm binalara yerel yönetimlerin “erişilebilirlik denetçisi” gönderdiğini belirtmektedir. Bu denetçiler, mimar ve müteahhitlerle birebir iletişim kurarak evrensel dizaynın uygulanmasını salık veren uygulama tebliğine uyumlu yapılaşmayı teşvik etmektedirler. Türkiye’de de benzer bir uygulama Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ya da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinatörlüğünde ve yerel yönetimler eliyle gerçekleştirilebilir.

Uyumlaştırma çalışmalarının bir diğer önemli ayağı da engelli bireylerin yaşamlarını kolaylaştırmak amacıyla yaşadıkları evlerin uyumlaştırılması çalışmalarıdır. Bu çalışmalar evlerin girişlerine rampa yerleştirilmesi gibi küçük değişikliklerle birlikte banyoların yeniden yapılandırılması gibi daha köklü mimari değişiklikleri de içerebilmektedir. Örneğin, İngiltere ve Galler hükümetleri engelli bireylerin evlerinin uyumlaştırılmasını kamu finansmanı ile gerçekleştirmektedir. Dünya Engellilik Raporu’na göre, bu iki hükümet engelli bireylerin evlerinin uyumlaştırılması için toplam 220 milyon İngiliz sterlini harcamışlardır (2011b).

Engelli bireylerin yapabilirliklerini artırma ve potansiyellerini tam olarak yaşama geçirmelerini sağlamada destek teknolojilerinin çok ciddi olumlu katkılar yaptığı bilinmektedir. Dünya Engellilik Raporu’nda, destek teknolojileri, engelli bireylerin işlevsel yapabilirliklerini arttırmaya yarayan her türlü araç, gereç ve ürün olarak tanımlanmaktadır (2011b). Destek teknolojilerine örnek olarak ortez, protez, işitme cihazları, konuşan kitaplar, ekran okuyucu bilgisayar programları ve Braille alfabesi ile oluşturulmuş takvimler sayılabilir. Gelir yoksulluğu engelli bireylerin destek teknolojilerine erişiminin önünde ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Destek teknolojilerinin kamu kaynakları yoluyla engelli yurttaşlara sağlanması ve bu teknolojilerinin kullanımlarının yaygınlaştırılması mümkündür. Destek teknolojilerinin kamu tarafından toplu biçimde alınması maliyet düşürücü bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu tarafından edinilecek bu teknolojiler, işlevlerine göre ilgili kamu kurumları yolu ile engelli yurttaşların hizmetine sunulabilirler. Ayrıca örneğin, Milli Eğitim Bakanlığı’nun engelli çocukların eğitimde başarılarına katkı sağlayacak her türlü destek teknolojileri ile çocukları küçük yaştan itibaren tanıştırmayı büyük önem taşımaktadır. İstihdam başlığı altında tartıştığımız üzere, Türkiye İş Kurumu da özellikle engelli çalışanların iş yaşamında hayatlarını kolaylaştıracak ve performanslarını arttıracak destek teknolojilerini engelli çalışanlara sağlamalıdır.

Türkiye’de engelli bireylere yönelik sosyal politikaların genişleyebileceği alanlardan bir diğeri de engelli bireylere yönelik destek hizmetlerinin sağlanmasıdır. Dünya Engellilik Raporu destek hizmetleri arasında şunları saymaktadır: Engelli bireylerin yalnız ya da toplu biçimde bağımsız yaşamalarına verilen destek hizmetleri (destekli engelli dostu yaşam birimleri vb.), bakıma ihtiyaç duyan engelli bireylerin bakımını üstlenen kişilerin kısa dönemli izin/tatil yapmasına imkân veren bakım destek hizmetleri, eğitim ve istihdam alanlarında engelli bireylere sağlanan bireysel destek hizmetleri (kişi-

sel asistan vb.), iletişim destek hizmetleri (işaret dili çevirmenleri vb.), bakıma ihtiyaç duyan engellilere ve bakımlarını üstlenen kişilere hizmet veren gündüzlü kurumsal bakım hizmetleri, bilgi ve danışmanlık hizmetleri (akran desteği, hukuki danışmanlık vb.), destek hayvanları hizmetleri (görme engellilere eğitilmiş köpeklerin sağlanması vb.) (2011b).

Dünya Engellilik Raporu'nda örnek verildiği üzere, destek hizmetlerinin bir örneği engelli bireylere danışmanlık sağlayan sosyal hizmet uzmanlarının çalıştırılmasıdır (2011b). Sosyal hizmet uzmanları, tıpkı ülkemizde aile hekimliği modelinde uygulandığı gibi, belirli bir engelli nüfusu kapsayacak bir görev alanına hizmet verebilir. Sosyal hizmet çalışanları, engelli bireylerin kamusal haklardan faydalanabilmeleri, haneleri içerisindeki sorunlarını çözmeleri, hukuki desteğe ihtiyaçları olduğunda gerekli mercilere yönlendirilmelerine yönelik danışmanlık sağlayabilecektir. Bu amaçla çalışacak olan sosyal hizmet uzmanlarının düzenli ev ziyaretleri gerçekleştirmeleri, engelli bireylerle doğrudan iletişim içerisinde olmaları ve engelli bireylerin ihtiyaçlarını yerinde tespit edebilme olanaklarının bulunması, kamunun engelli bireylere yönelik politikalarına bütünsel bir yaklaşım katabilecek bir uygulama olacaktır. Engelli bireylere danışmanlık hizmetleri sağlayacak sosyal hizmet uzmanları, örneğin İl Sağlık Müdürlükleri ve müdürlüğe bağlı birimlerde ya da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın taşra teşkilatında görev yapabilirler.

Destek hizmetlerinin bir örneği de engelli bireylere yönelik isteğe bağlı taksi hizmetlerinin yaygınlaştırılmasıdır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen Engelli Taksi hizmetinin diğer tüm illere de yine yerel yönetimler eliyle yaygınlaştırılması bu alanda önemli bir gelişme olacaktır.

Son olarak, engellilerin toplumsal hayata katılımı karşısında varolan önyargıların kırılması ve engellilere yönelik olumsuz yaklaşımlarla mücadele edebilmek için her kesime yönelik (aile, okul, işyeri) eğitim ve farkındalık yaratma çalışmalarının sürdürülmesi de destek hizmetleri kapsamında değerlendirilebilir. Bu hizmetlerin verilmesinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, TRT ve kurulacak olan Ayrımcılıkla Mücadele Kurumu'nun önemli görevler yüklenmesi mümkündür.

f) Bakım Politikaları

Ülkemizde bakıma ihtiyaç duyan engelli bireylerin bu ihtiyacı uzun yıllar kamu tarafından göz ardı edilmişti. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin sosyal politika tarihlerinin aksine, Türkiye'de kurum bakımına hiçbir zaman ciddi yatırımlar yapılmadı ve kurum bakım kapasitesi çok kısıtlı kaldı. Bu bağlamda, uzun yıllar bakıma ihtiyaç duyan engelli bireyler tamamen yakın çevrelerinin ve ailelerinin insafına bırakılmışlardı. Sosyal politika alanındaki bu büyük eksiklik, bakıma ihtiyaç duyan engelli bireylerin ciddi bakım krizleri, kötü muamele ve/veya ilgisizlik durumları ile karşı karşıya kalmaları gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmekteydi.

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerindeki engelli hakları hareketleri bu ülkelerdeki kurum temelli bakım hizmetlerini bu kurumların engellilerin toplumsal hayattan dışlanmasına yol açtıkları gerekçesiyle sert bir biçimde eleştirdiler. Bu eleştirilerin ışığında, bu ülkelerde kurum bakımından toplum temelli bakıma geçiş süreci başladı.

Ülkemizde ise engelli bireylerin bakımına yönelik ilk geniş kapsamlı politika Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yürütülen, bakım ihtiyacı olduğu sağlık raporu ile tespit edilen ve belirli bir gelir seviyesinin altında yaşayan engelli bireylerin bakım ihtiyaçlarının çalışmayan bir aile bireyi tarafından karşılanması koşuluyla sağlanan "evde bakım aylığı" uygulaması oldu. Evde bakım aylığının miktarı asgari ücret düzeyinde olup, 2009 yılı sonunda yaklaşık 200 bin civarında engelliye ulaşmaktadır. Aylığın 2014 yılı sonunda 500 bini aşkın haneye verileceği öngörülmektedir.

Evde bakım aylığı uygulamasının başlatılması, daha önce bakım alanında herhangi bir destek sunmaktan uzak olan kamunun bu alanda ilk kez sorumluluk alması anlamında olumlu bir gelişme olmuştur. Fakat bu politika tercihinin çeşitli olumsuz toplumsal sonuçlara yol açacağını göz ardı etmemek gerekmektedir.

Bu olumsuz sonuçlardan ilki, engelli bireylerin aile temelli bir bakım öngören bu politika dolayısıyla ailelerinden bağımsız hayat sürmeyi tercih edememesidir. İkinci olarak, evde bakım aylığı uygulamasıyla bakım görevinin aileye, dolayısıyla kadına kayıtdışı bir çalışma biçiminde yüklenmesi toplumumuzdaki toplumsal cinsiyete dayalı eşitsiz işbölümünü pekiştirecektir. Her ne kadar bu eşitsizliği dönüştürmeye yönelik bir adım olmasa dahi, engelli aile fertlerine bakan yaklaşık 360 bin kadının primleri devlet tarafından ödenmek üzere emeklilik kapsamına alınmasına imkân verecek bir yasal düzenleme hazırlığı olduğu yakın zamanda medyaya yansımıştır. Hayata geçirildiği takdirde bu uygulama bakım görevinin kayıtdışı olarak sürdürülmesine göreceli olarak son verecek ve sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması anlamında olumlu bir gelişme olacaktır. Fakat bu gelişme, bakım sorumluluğunun ailedeki kadının sorumluluğu olduğunu varsayan cinsiyetçi yaklaşımı ortadan kaldırmayacaktır.

Son olarak, evde bakım aylığı bakım alanını uzmanlık alanı olmaktan çıkarmaktadır. Bakım alanının uzmanlık olarak tanımlanmaması, bu alanda uzman insan kaynağının yetişmesinin ve bakım kalitesinin artmasının önünde engel oluşturmaktadır. Her ne kadar toplumumuzda yakın akrabalık ilişkilerinin genellikle bakım ilişkisine olumlu yansıdığı düşünülse de, bu insani yakınlığın her zaman bakım hizmetinin kaliteli bir biçimde sağlanabilmesini beraberinde getirmeyeceğine dikkat çekmek isteriz. İyi yetişmiş uzmanlar tarafından sunulacak bakım hizmetleri, yakın akrabalık ilişkilerine bir alternatif oluşturmayacak aksine bu ilişkilerin üzerindeki sorumlulukları azaltarak ilişkilerde rahatlamayı beraberinde getirecektir.

Bakım ihtiyacı bulunan engelli bireylerin bu ihtiyaçlarının aileleri tarafından karşılanması durumunda dahi kamunun bu modelde ortaya çıkacak risklere karşı hazırlıklı olma sorumluluğu bulunmaktadır. Örneğin, engelli bireyin bakımını üstlenen aile bireylerinin yaşlanması ya da hayatını kaybetmesi durumunda, kamunun ortaya çıkacak bakım krizini hızla çözecek mekanizmalar geliştirmesi gerekmektedir. Böylesi durumlarda kamu ile engelli bireyler arasında kurulmuş süreğen bir takip mekanizmasının varlığının önemi ortaya çıkmaktadır.

Evde bakım aylığındaki gelişmelere paralel olarak, talep ve ihtiyaç oranında engelli bireylere yönelik gündüzlü kurum bakımı hizmetlerinin de yaygınlaştırılmasına yönelik adımlar atılması gerektiğini düşünmekteyiz. Özellikle ağır engellilere yönelik kurum bakımı hizmetlerinin kapasitesinin talep ve ihtiyaç doğrultusunda artırılması uygun olabilir.

EK 1. Veri Kaynakları

Kaynak 1: Merkezi Yönetim Kapsamındaki İdarelerin Gerçekleşmiş Harcamaları

Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, genel yönetim kapsamındaki idareler için tahakkuk esaslı muhasebe sisteminin gerçekleşmesi⁷ için tüm verileri kayıt altında tutmakta ve internet ortamında yayınlamaktadır. Muhasebat Genel Müdürlüğü'nün sitesinde kuruluşların gerçekleşmiş harcamaları her yıl için ayrı ayrı aylık ve toplam yıllık harcamayı gösterecek şekilde verilmektedir. Bu tablolar birçok önemli bilgiyi sunmaktadırlar.

Örneğin ÖZIDA'nın toplam harcamalarını bulmak için aşağıdaki yolu izleyin:

Adım 1:

www.muhasebat.gov.tr ana sayfasında Yayınlar-Raporlar seçeneğini tıklayın. (2012 öncesi ana sayfadan Kamu Hesapları Bülteni seçiliyordu)

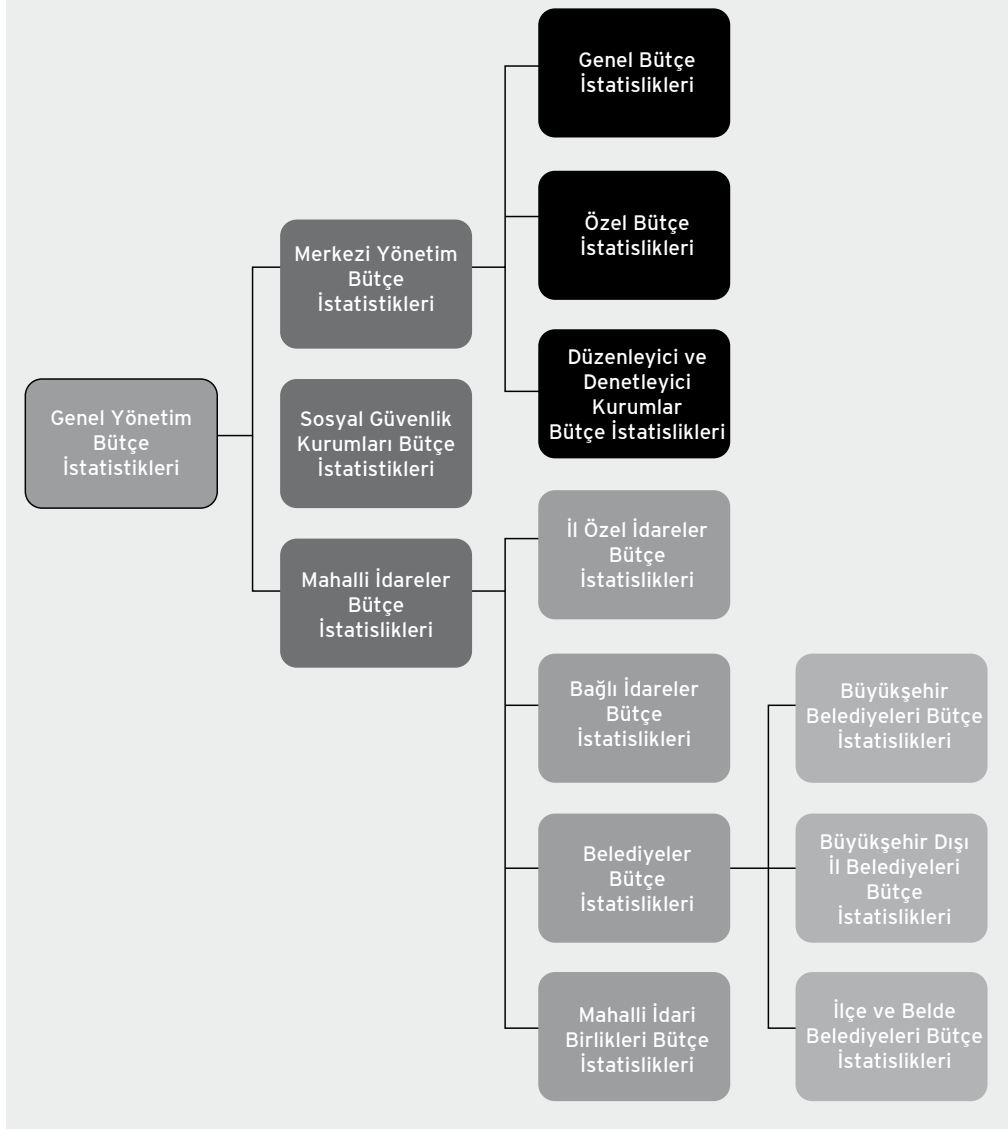
Adım 2:

Genel Yönetim İstatistikleri'ni seçin

Adım 3:

Bu seçenektan sonra karşımıza istediğimiz idarenin harcamalarına ulaşmak için organizasyon şeması olarak tasarlanmış tüm Genel Yönetim idarelerinin yer aldığı bir gösterim çıkmaktadır. Bu gösterimde istediğimiz kutuyu seçerek ilerlememiz mümkündür. Merkezi Yönetim kapsamındaki genel ve özel bütçeli idareler en kapsamlı verilerin sunulduğu idarelerdir.

⁷ Tahakkuk esaslı bütçe ile ilgili bilgiler için bkz. Mutluer, K. Öner, E. ve Kesik, A., 2007.

Adım 4:

Genel Bütçeli İdareler seçeneğini tıkladığımız zaman karşımıza 2004 yılını takip eden yıllar için genel bütçeli idarelerin çeşitli mali istatistiklerinin bir listesi çıkmaktadır. Bu listede yer alan tablolar arasından Bütçe Gider Tabloları'nı seçelim.

Bize çeşitli seçenekler sunulmaktadır:

Genel Bütçeli İdareler	2009 Yılı Genel Bütçe Mali İstatistikleri	Bütçe Gider Tabloları
Yıl seçiniz	Rapor Türü Seçiniz	Raporlar
☐ 2004 Yılı Genel Bütçe Mali İstatistikleri ☐ 2005 Yılı Genel Bütçe Mali İstatistikleri ☐ 2006 Yılı Genel Bütçe Mali İstatistikleri ☐ 2007 Yılı Genel Bütçe Mali İstatistikleri ☐ 2008 Yılı Genel Bütçe Mali İstatistikleri ☐ 2009 Yılı Genel Bütçe Mali İstatistikleri ☐ 2010 Yılı Genel Bütçe Mali İstatistikleri	☐ Bilanço ☐ Bütçe Dengesi ☐ Bütçe Gelir Tabloları ☐ Bütçe Gider Tabloları ☐ Dış Borç Değişimi ☐ Faaliyet Sonuçları Tablosu ☐ Mali Varlık ve Yükümlülükler Tablosu ☐ İç Borç Değişimi	☐ Genel Bütçe Giderleri Ay İçerisinde Gerçekleşmeleri Detay2 ☐ Genel Bütçe Giderleri Ay İçerisinde Gerçekleşmeleri Ekod2 ☐ Genel Bütçe Giderleri Ay İçerisinde Gerçekleşmeleri Ekod3 ☐ Genel Bütçe Giderleri Ay İçerisinde Gerçekleşmeleri Ekod4 ☐ Genel Bütçe Giderleri Ay İçerisinde Gerçekleşmeleri Eko_Fonk ☐ Genel Bütçe Giderleri Ay İçerisinde Gerçekleşmeleri Fkod2 ☐ Genel Bütçe Giderleri Ay İçerisinde Gerçekleşmeleri Fkod3 ☐ Kuruluş Bazında Ödenek ve Harcamalar Tablosu

Adım 5:

Bütçe Gider Tabloları'nı seçtikten sonra karşımıza farklı sınıflandırmalar ve ayrıntı düzeyinde seçenekler barındıran bir liste çıkar. Bu listede EKOD2, EKOD3, EKOD4, EKO-FONK FKOD2, FKOD3, kuruluş bazında harcamalar gibi seçenekler bulunacaktır.

Adım 6:

Genel Bütçe Giderleri Kuruluş Bazında Ödenek ve Harcamalar Tablosu'nu seçelim. Tüm genel bütçeli idarelerin harcamalarının aylık ve yıllık olarak izlenebileceği seçenektir.

Kaynak 2: SGK İstatistikleri

Adım 1:

SGK ana sayfasına gidin. www.sgk.gov.tr, Buradan Kurumsal seçeneklerinin altında yer alan İstatistikler seçeneğine gidin.

Adım 2:

İstatistikler sayfasında STK'lar için gerekli birçok istatistik seçeneği bulunmaktadır.

Bu sayfada yer alan Aylık İstatistik Bültenleri seçeneğine gidiniz.

Adım 3:

Bu adımda Aylık Bülten Bölümü, Yıl Seçiniz ve Ay Seçiniz kutularını doldurmanız gerekmektedir. Aylık Bülten Bölümü'nün altında STK'lar için önemli birçok seçenek bulunmaktadır. Bunlar arasında Sağlık İstatistikleri, Sigorta İstatistikleri ve Mali İstatistikleri sayabiliriz.

2022 sayılı Kanun çerçevesinde yapılan ödemelerin ayrıntıları için Primsiz Ödemeler İstatistikleri'nin seçilmesi gerekmektedir.

Adım 4:

Bu seçenektan sonra karşınıza çok sayfalı bir Excel dosyası çıkacaktır. Bu sayfalar arasında yeşil kart ödemeleri, 2022 sayılı Kanun çerçevesinde yapılan ödemelerin ayrıntıları yer almaktadır. Bu sayfalar arasından Yıllık Ödemeler isimli sayfaya gidildiğinde, 2022 sayılı Kanun çerçevesinde özürllüle-re yönelik yapılan ödemelerin yıllık dökümüne ulaşılabilir.

SGK 2022 sayılı Kanun çerçevesinde yapılan ödemeler 2012 yılından itibaren aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından gerçekleştirilecektir. Bu Kanun çerçevesinde yapılan ödemelerle ilgili istatistiklerin ne şekilde yayınlanacağını henüz bilmiyoruz.

Kaynak 3: Kalkınma Bakanlığı (2012'ye kadar DPT) tarafından üretilen Yıllık Programlar (GSYH)

GSYH verileri DPT, Yıllık Programlar'dan alınmaktadır. www.dpt.gov.tr Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan yıllık programlar kamu maliyesindeki gelişmeler dahil olmak üzere makroekonomik gelişmeleri ve hedefleri içeren bir belgedir. Kamu kesiminin genel dengesi, kamu kesimi borçlanma gereği, cari ve sabit fiyatla GSYH değerleri gibi tüm büyüklüklere bu yıllıklardan ulaşılabilir. Ayrıca, İstihdamın Artırılması; Beşeri ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi; Bölgesel Gelişiminin Sağlanması; Kamu Hizmetlerinde Kalite ve Etkinliğin Artırılması gibi başlıklar altında STK'lar için önemli bilgiler her yıl yayınlanan yıllık programlarda yer almaktadır. STK'lar için önemli olan bir diğer bilgi de yine DPT tarafından yayınlanan kamu yatırımları ile ilgili ayrıntılı bilgilerdir.

Kaynak 4: SHÇEK Faaliyet Raporları

<http://www.shcek.gov.tr/faaliyet-raporlari.aspx> sayfasına giriniz.

Bu sayfada kapatılan SHÇEK'in 2006 yılından itibaren faaliyet raporlarına ulaşılabilir. SHÇEK'in 2011 yılı faaliyetleri Aile ve Sosyal politikalar Bakanlığı tarafından yayınlanan faaliyet raporunda yer almıştır. Bu rapor geçiş dönemi nedeniyle verdiği bilgiler açısından çok zayıftır. Bakanlık altında birleştirilen kurumların daha önce yayınladıkları verilerin önemli bir bölümüne ulaşılama-maktadır. Bakanlığın 2012 Yılı Faaliyet Raporu'nun engelli ve çocuk hizmetleriyle ilgili veri ve bilgileri içerecek şekilde yayınlanmasını ummaktayız.

Kaynak 5: SYDTF giderleri

SYDTF faaliyetleri SYDGM'nin faaliyet raporları içinde verilmekte ve bu raporlarda gerek gelir gerek giderlerine ilişkin ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

SYDGM 2012 yılından itibaren Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü haline gelmiştir, ancak genel müdürlüğün internet sitesi aynen korunmaktadır.

Adım 1:

<http://www.sydgm.gov.tr> adresine gidiniz.

Buradan birimler seçeneğinin altında yer alan Strateji Geliştirme Müdürlüğü'nü seçiniz. Kurumların Strateji Genel Müdürlükleri faaliyet raporlarını yayınlamakla yükümlü olan birimlerdir.

Adım 2:

Plan, program ve raporlar seçeneğinin altında 2006 yılından itibaren yayınlanmış olan faaliyet raporlarını bulacaksınız.

2010 ve 2011 faaliyet raporları ise <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/> adresinde ana sayfada kurumsal başlığı altında yer almaktadır.

Kaynak 6: Kesin Hesaplar

Parlamento, hükümete bir yıl için harcama yapma ve gelir toplama yetkisini verdikten sonra, bu yetkinin nasıl kullanıldığını denetleme hakkına da sahiptir. Bu süreç ilgili yılın Kesin Hesap Kanun Tasarısı'nın yeni yılın Bütçe Kanunu tasarısıyla birlikte Plan ve Bütçe Komisyonu'nun gündemine girilmesiyle başlar. Her iki tasarı Genel Kurul'a birlikte sunulur ve birlikte görüşülerek karara bağlanır.

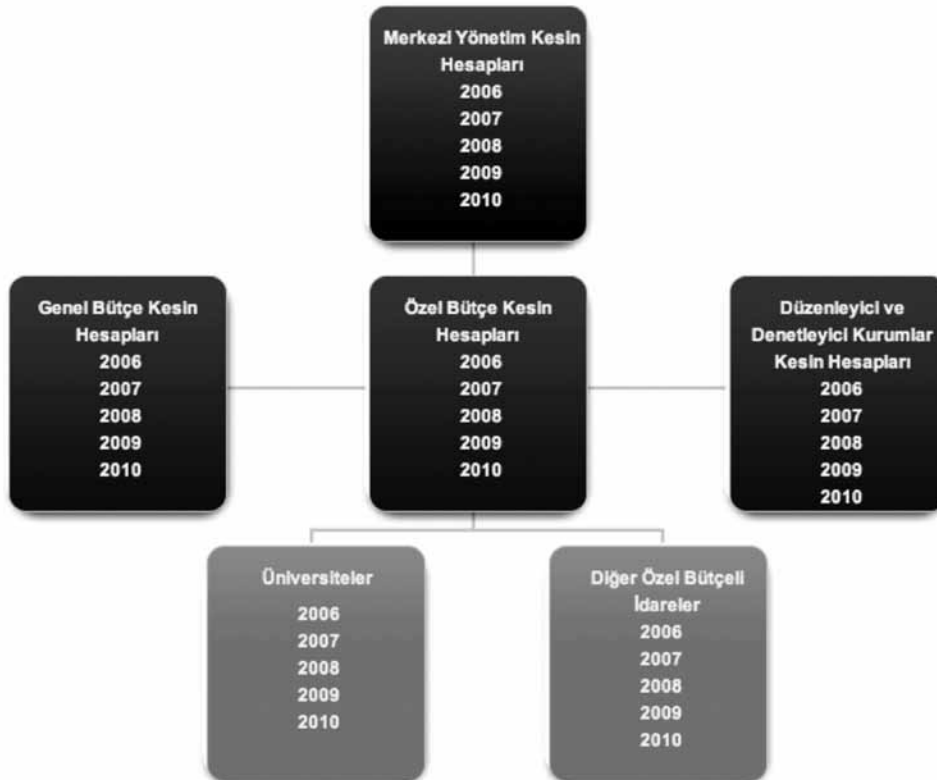
Merkezi yönetim kapsamındaki idarelerin kesin hesapları bir sonraki yılın Ocak ayında Muhasebat Genel Müdürlüğü'nün internet sitesinde yayınlanmaktadır. Kesin hesapların formatı ödenek cetvellerinin formatı ile uyumludur ve idarelerin faaliyet raporlarında yer almayan ayrıntıda harcamalara ulaşılabilir. Ancak bu tablolara oldukça geç ulaşılabilir. Örneğin, idarelerin 2010 yılı faaliyet raporları 2011 Nisan-Mayıs aylarında yayınlanırken kesin hesapların yayınlanması 2011 yılı Aralık ayı sonunu bulmaktadır.

Adım 1:

www.muhasebat.gov.tr adresine gidiniz ve anasayfada yer alan Yayınlar-Raporlar seçeneğini tıklayınız.

Adım 2:

Yayınlar-Raporlar seçeneğinin altında Merkezi Yönetim Kesin Hesapları seçeneği bulunmaktadır. Bu seçeneği tıkladığınızda 2006 yılından sonraki yıllar için Merkezi Yönetim kapsamındaki idareler için seçenekler çıkmaktadır.

Bunlar arasından genel bütçeli idarelerin 2010 yılını seçelim. Karşımıza Merkezi Yönetim idarelerinin listesi çıkmaktadır. Bunlar arasından istediğimiz idarenin gelir ve gider cetvelleri kesin hesaplarına ulaşabilmekteyiz.

Adım 3:

Giderler seçeneğine tıkladığımızda karşımıza çok sayıda değişik cetvel seçenekleri çıkmaktadır.

Bu cetveller arasında B cetvelleri ödenek cetvellerine format olarak çok benzemektedir. D ve E cetvelleri seçtiğimiz idarenin gerçekleşmiş harcamalarını ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırmaya göre vermektedir.

Kaynak 7: Vakıflar Genel Müdürlüğü

Vakıflar Genel Müdürlüğü için <http://www.vgm.gov.tr/> anasayfasına girildiğinde duyurular seçeneğinden faaliyet raporlarına ulaşabilmektedir. Faaliyet raporlarının içinde Hayır Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın mali bilgileri arasında kaç muhtaç, özürlü ve yetim çocuğa aylık maaş verildiği yer almaktadır. Buradan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün toplam muhtaçlık harcamasına ulaşabilmektedir.

Kaynak 8: Merkezi Yönetim İdarelerinin Ödenek ve Gelir Cetvelleri

Merkezi Yönetim genel bütçeli ve özel bütçeli idarelerin ödenek ve gelir cetvelleri 2008 yılından itibaren Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü internet sitesine her yıl Ocak ayının başında konulmaktadır. Dairelerin alt birimlerinin ödenekleri görülebildiği için yıllar itibariyle hangi dairenin, dolayısıyla hangi hizmetin ödeneğinde bir artış planlandığını görmek açısından çok ayrıntılı bilgiler sunmaktadır.

Adım 1 :

www.bumko.gov.tr sitesinden sol sütunda yer alan Bütçe seçeneğini tıklayınız.

Adım 2:

Karşınıza çıkan listeden Bütçe Kanun ve Ekleri seçeneğini seçiniz.

Adım 3:

İstedığınız yılın Bütçe Kanunu ve Eklerine ulaşın.

Adım 4:

Herhangi bir yılı seçtiğinizde karşınıza çıkan listede Kurumlar İtibariyle Ödenek (A) Gelir (B) ve Finansman (F) Cetvelleri'ni seçmek gerekmektedir.

Adım 5:

Karşınıza iki seçenek listesi çıkmaktadır. Birincisinde, 2008, 2009 ve 2010 yıllarından birini seçmeniz gerekmektedir. Diğerinde ise, tüm genel ve özel bütçeli idarelerin listesi çıkmaktadır.

Genel bütçeli bir idareyi seçtiğinizde, ödenek cetvelini pdf formatında görebilirsiniz. Herhangi bir özel bütçeli idareyi seçtiğinizde ise idarenin ödenek ve gelir cetveline pdf formatında erişebilirsiniz.

İdarelerin ödenek ve gelir cetvellerine BÜMKO'nun anasayfasında sağ köşede yer alan 2010 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi seçeneği altında bulunan Ödenek (A) Gelir (B) ve Finansman (F) Cetvel-leri seçeneğinden ulaşılabilmektedir. Ana sayfada değişiklik olabilmesine karşı yukarıda bilginin bulunduğuy yer tarif edilmiştir.

Kaynak 9: Engelli Federasyonlarına aktarılan kaynaklar

GSGM, Engelli spor federasyonlarına aktarılan kaynak spor haberi olarak medyada yer bulmaktadır. Tabloda yer alan verilerin bulunduğu internet sitelerinin adresleri şöyledir:

2008 verileri

www.netgazete.com/NewsDetail.aspx?nID=489794

2009 verileri

<http://www.baktabul.net/motorsiklet/182653-turkiye-motosiklet-federasyonu-2009-butcesi-belli-ol-du.html>

2010 verileri

<http://www.ermeydani.net/haber/1859-guncel-haber-gsgm39den-federasyonlara-107-milyon-tl-but-ce.html>

2011 verileri

<http://www.t24.com.tr/haberdetay/119708.aspx>

Kaynak 10: YURTKUR Faaliyet Raporları

www.kyk.gov.tr adresinde YURTKUR seçeneğinin altında faaliyet raporları seçeneğinden ulaşılabilmektedir.

EK 2: Engellilere Yönelik Harcamaların İzlenmesinde İnternette Ulaşılabilen Veriler

Kamu tarafından engelli yurttaşlara sağlanan ayrıcalıkların önemli bir bölümünü bu ayrıcalıkların niteliği dolayısıyla kamu harcamaları üzerinden takip etmek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, bu ayrıcalıklara en azından kısaca değinmek isteriz.

1) Bu ayrıcalıkların başında gelir vergisi indirimi ve özel tüketim vergisinden muaf bir biçimde araç edinebilme imkânı bulunmaktadır.

2) Bu önemli pozitif ayrımcılık uygulamalarına ek olarak, engelli bireylerin farklı hizmet alım alanlarında belirli indirimlerden yararlanabilmesi de mümkün olmaktadır. Örneğin, Türk Hava Yolları engelli yurttaşlara iç hat uçuşlarında bilet fiyatı üzerinden yüzde 25, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları ise yüzde 50 indirim yapmaktadır.

3) 2012 yılı itibarıyla ise, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurulu tarafından alınan karara göre, engelli bireylere yönelik DSL internet ücretlendirilmesinde yüzde 25 oranında indirimle gidilmiştir.

4) Bir diğer uygulama ise, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın yoksullara yönelik yaptığı konutların belirli bir oranının engelliler için ayrılmasıdır. Ancak TOKİ'nin yoksullara yönelik yaptığı konutlar için gerçekleştirilen harcamalar izlenemediği gibi, bunlar içinden engellilere yönelik olan harcamaların da izlenmesi mümkün olmamaktadır.

5) Daha önce belirttiğimiz gibi, mahalli idarelerin engellilere yönelik yaptığı harcamaların izlenmesi de mümkün olmamaktadır.

6) Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Ruh Sağlığı Programları Daire Başkanlığı ve Kronik Hastalıklar, Yaşlı Sağlığı ve Özürlüler Daire Başkanlığı'nın bütçelerinin açık ve anlaşılır bir biçimde kurumun internet sitesinde kamuoyu ile paylaşılması gerekmektedir.

EK 3: Özürlüler Araştırması Özet Sonuçları⁸

2002 yılında Özürlüler İdaresi'nin Türkiye İstatistik Kurumu ile birlikte gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye'de toplam engelli nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı yüzde 12,29'dur. Buna göre ülkemizde 8.431.937 kişi engellidir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engellilerin oranı yüzde 2,58 iken (yaklaşık 1,8 milyon) süreğen hastalığı olanların oranı ise yüzde 9,70'dir (yaklaşık 6,6 milyon). Engelli olma oranları yaş grubu bazında incelendiğinde her iki grupta da engelliliğin yaygınlığı ileri yaşlarda artmaktadır. Ancak bu artış süreğen hastalığı olanlarda diğer engel grubundakilere oranla daha fazladır.

ÖZIDA'nın verdiği tanıma göre, süreğen hastalık, kişinin çalışma kapasitesi ve fonksiyonlarının engellenmesine neden olan, sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıklardır.

Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre, engelliliğin nedenleri arasında doğuştan engelliliğin oranı yaklaşık yüzde 34'tür. Önlenebilir engelliliğin ise koruyucu sağlık hizmetleri ile önlenmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bilgi eksikliği, sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliğinin önündeki engeller, tanı ve tedavilerin ekonomik yükü, tıbbi yetersizlikler vb. nedenlerle engelli bireylerin yeterli, zamanında ve kaliteli sağlık hizmeti alması aksayabilmektedir.

Özürlüler araştırması engel türleri, engellilerin yaş gruplarına, cinsiyete ve bölgelere dağılımı açısından önemli bilgiler vermektedir:

Genel nüfusta okuma yazma bilmeyenlerin oranı yaklaşık yüzde 13 iken (2002) bu oran engellilerde yaklaşık yüzde 36, süreğen hastalığı olanlarda yaklaşık yüzde 25 olarak ifade edilmektedir. Bu oranlar özürlülerin küçük yaşlardan itibaren başlayan eğitim hizmetlerine erişiminin önünde ciddi engeller olduğunu göstermektedir. Engelli kadınlar arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranının yüzde 49'a çıkması toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin engellilerin eğitim hizmetlerine erişiminde de önemli bir sorun alanı oluşturduğuna işaret etmektedir.

Engellilerin yaklaşık yüzde 41'i, süreğen hastalığı olanların yaklaşık yüzde 47,10'u ilkökul mezunudur. Yüksek okula devam eden engellilerin oranı yüzde 2,24 iken, süreğen hastalığa sahip olanlarda bu oran yüzde 4,23'tür.

Özürlüler araştırmasının en önemli sonuçlarından biri de işgücüne katılım ile ilgili sonuçlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre, engellilerin yaklaşık yüzde 78'inin işgücüne dahil olmadığı görülmektedir; işgücüne dahil olan yaklaşık yüzde 22'lik oranın ise yalnız yaklaşık yüzde 20'sinin istihdam edilebildiği ortaya çıkmaktadır. Süreğen hastalığı olanların ise yüzde 23'ü işgücüne katılmakta ve işgücüne katılanların yüzde 20'si istihdam edilmektedir. Bu veriler ışığında, engellilerin ezici çoğunluğunun işgücü piyasasının dışında kaldığı ve buna bağlı olarak engellilerin bağımsız yaşama olanaklarının kısıtlı kaldığı söylenebilir.

Özürlüler araştırmasına göre engellilerin yüzde 61,22'si devletten parasal destek talep ederken; yüzde 9,55'i iş bulmalarına yardım edilmesini istemekte; yüzde 4,12'si evde uzman bakımı desteği talebinde bulunmakta, yüzde 3,51'i yasal haklarını savunma için destek istemekte ve yüzde 3,31'i eğitim olanakları sağlanmasını talep etmektedir.

8 Bu bilgilerin alındığı kaynak için bkz. www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm

EK 4: Dünya Engellilik Raporu, 2011

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından, Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası tarafından ilk Dünya Engellilik Raporu yayımlanmıştır. Dünya Engellilik Raporu, engellilik alanında yayımlanan ilk geniş kapsamlı küresel rapor olma özelliğini taşımaktadır. Rapor üç yıl aşkın bir sürede yazılmış ve 380'i aşkın sayıda kişinin emeğiyle ortaya çıkarılmıştır.

Dünya Engellilik Raporu, Dünya Sağlık Örgütü'nün engelliliğe yaklaşımında gerçekleşen dönüşüme paralel olarak, engelliliği bireylerin bir özelliği olarak değil, birey ve içerisinde yaşadığı toplum ile çevre arasındaki bir ilişki olarak tanımlamaktadır. Yani engellilik, çeşitli engel ya da engelleri bulunan bireylerin yalnızca kişisel bir meselesi ya da özelliği değildir. Engellilik deneyiminin engelli bireylerce nasıl yaşanacağı, kendi engelleri ile içerisinde yaşadıkları çevre ve toplum arasındaki ilişki çerçevesinde belirlenir. Bu yaklaşıma engelliliğe "psikobiyososyal" yaklaşım adı verilmektedir.

Raporun yaptığı önemli vurgulardan biri, engellilerin birbirlerinden çok farklı engellilik deneyimleri olan ve toplumun geneli gibi cinsiyet, etnik köken, yaş, cinsel yönelim vb. şekillerde çeşitlilik gösteren bir grup olduğudur.

Dünya Engellilik Raporu, engelliliği hem bir insan hakları hem de bir kalkınma meselesi olarak tanımlamaktadır. Rapor insan hakları yaklaşımı çerçevesinde Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nde edinilen kazanımlara vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte, rapor geleneksel Dünya Bankası yaklaşımının bir yansıması olarak engelli bireylerin iktisadi yaşama katılmamalarını bir kalkınma sorunu olarak tanımlamaktadır.

Rapor engellilik alanında küresel düzeyde karşılaştırmalı çalışmaların eksik olduğunun altını çizmektedir. Raporda ülkelerde engelliliğin farklı biçimlerde tanımlanması ve engellilere yönelik hizmetlerin değişik biçimlerde örgütlenmesi dolayısıyla, karşılaştırmalı çalışmalar yapmanın güç olduğu belirtilmektedir.

Rapor, engellilik kavramı ve engelliliğe insan hakları ve kalkınma yaklaşımları üzerine tartışmalar ile başlamaktadır. Bu tartışmaların ardından, "Engelliliğin Küresel bir Görünümü" başlığı altında engelliliğin ölçümü, engelliliğin yaygınlığı, engellilikle ilişkili sağlık durumları, nüfusbilimsel eğilimler, engellilik ve çevre ilişkisi, engelli yoksulluğu ve engelliliğe ilişkin maliyetler konularına değinilmektedir. Bu genel bölümleri ise, sağlık politikaları, rehabilitasyon, destek hizmetleri, fiziki ve mimari uyumlaştırma, eğitim ve istihdam üzerine bölümler izlemektedir. Her bir bölüm, o bölümde tartışılan politika alanına dair uluslararası kurumlara, kamu sektörüne, özel sektöre ve engelli STK'larına yönelik öneriler ile son bulmaktadır. Raporun, kılavuzda bahsedilen politika alanlarında yaptığı önerilerin bazıları bu kılavuzun sonuç ve öneriler bölümüne referans verilerek dahil edilmiştir.

Dünya Engellilik Raporu'nun en son bölümünde vurgulanan genel (2011b) politika önerileri şöyledir:

- 1) Tüm ana akım politikalara, sistemlere ve hizmetlere engelli bireylerin erişiminin sağlanmasına yönelik adımlar atılmalıdır.
- 2) Engelli bireylere yönelik özelleşmiş programlara ve hizmetlere yatırım yapılmalıdır.
- 3) Ulusal engellilik stratejisi ve eylem planı hazırlanmalı ve kabul edilmelidir.
- 4) Engelli bireylerin tüm politika süreçlerine katılımına imkân verilmelidir.
- 5) Engelliliğe dair farklı alanlarda hizmet verecek insan kaynaklarının geliştirilmesi sağlanmalıdır.
- 6) Engelli bireylere yönelik politikalara yeterli finansal kaynak sağlanmalıdır.
- 7) Engelliliğe dair kamuoyunda bilinç yükseltme faaliyetleri yürütülmelidir.
- 8) Engelliliğe yönelik araştırma faaliyetleri desteklenmelidir.

EK 5: Engelli Örgütlerinin Anayasa Görüşleri⁹

Engelli Ayrımcılığını İzleme ve Önleme Platformu, Anayasa Görüşleri

8 ilden 32 engelli örgütünün oluşturduğu Engelli Ayrımcılığını İzleme ve Önleme Platformu'nun yeni anayasaya dair beklenti ve önerileri özetle şöyledir:

- 1) Yeni anayasa engelli hakları meselesini, tıbbi ve sosyal yaklaşım çerçevesinde değil insan hakları yaklaşımı ve bu yaklaşımın en somut belgesi olan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi çerçevesinde ele almalıdır.
- 2) Yeni anayasa engelli bireylere yönelik düzenlemeler yerine fiili ve maddi eşitlik, fırsat eşitliği ile eşit yararlanma ilkelerine yer vermelidir.
- 3) Engellilere yönelik pozitif ayrımcılık ilkesi devletin tedbir alma ve uluslararası sözleşmelerin gereğini yerine getirme sorumluluğunu da içerecek şekilde düzenlenmelidir.
- 4v Engellilik temelinde ayrımcılık yasağı konulmalıdır.
- 5) Çalışma hakkının engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu makul uyumlulaştırma önlemlerini de içerecek bir biçimde kurgulanması gerekmektedir.
- 6) Kimsenin eğitim hakkından mahrum bırakılmayacağını düzenlendiği maddeye, eğitimin kaliteli, kırdan ve kentte erişilebilir, özel eğitim ihtiyacı bulunan bireylerin gereksinimlerine uygun nicelik ve nitelikte olması gerektiği eklenmelidir.
- 7) Yeni anayasada zihinsel engellileri de kapsamak üzere tüm engellilerin “kendi seçimlerini yapma özgürlüğü de dâhil olmak üzere engellilerin bireysel varlıkları ve bağımsızlıkları” tanınmalı ve “engellilerin kendilerini doğrudan ilgilendirenler de dâhil olmak üzere politika ve programlarla ilgili karar alma süreçlerine etkin olarak katılabilmeleri” ilkesine yer verilmelidir.

Türkiye Kas Hastalıkları Derneği (KASDER), Anayasa Görüşleri

Türkiye Kas Hastalıkları Derneği (KASDER) tarafından hazırlanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dikkatine sunulan yeni anayasaya dair görüş ve beklentiler metninde (2011a) vurgulanan noktaları okuyucularımıza hatırlatmak isteriz. KASDER'in yeni anayasaya dair ifade ettiği başlıca görüş ve öneriler şöyledir:

- 1) Engelli bireyleri kapsayacak bir eşit yurttaşlık idealinin tesis edilmesi amacıyla devlete gerekli her alanda pozitif ayrımcılık sorumluluğu yüklenmesi,
- 2) Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nde ifade bulan temel değerlerin anayasada ve yasalarda temel alınması,
- 3) Engelli bireylerin çalışma haklarının hayata geçirilmesi amacıyla makul uyumlulaştırma dahil her türlü tedbirin alınması amacıyla kamunun görevlendirilmesi,
- 4) Engelli bireylerin eğitim hizmetlerine erişimlerinin önündeki tüm engellerin kaldırılması ve özel eğitim ihtiyaçlarının erişilebilir bir biçimde herkese parasız ve kaliteli olarak kamu tarafından sunulması,

⁹ Bu iki örgütlenmenin dışında Diyarbakır Kent Konseyi Engelliler Meclisi de anayasa görüşü oluşturmuş ve görüşlerini milletvekilleri ile paylaşmıştır. Görüşlerin tam metnine internette ulaşamadık. Meclis sunumuna dair haber için bkz.: <http://t24.com.tr/haber/diyarbakir-engelliler-meclisi-anayasa-taleplerini-meclise-sundu/199135>

- 5) Engelli bireylerin bireysel hak ve özgürlüklerinin, kendi özgür seçimlerini yapabilmelerinin ve bireysel bağımsızlıklarının anayasal güvenceye kavuşturulması,
- 6) Engelli bireylerin kendilerini doğrudan ilgilendiren politikalar başta olmak üzere tüm politik süreçlere tam ve eşit katılımlarının sağlanması önerilmektedir.

SUMMARY

Similar to other countries, educational attainment levels and income levels of disabled citizens are lower than able-bodied citizens in Turkey. Disabled citizens of Turkey face higher rate of unemployment. Even if they are employed, disabled citizens are more likely to receive lower wages than the able-bodied and are more likely to face discrimination at the work place. Despite multidimensional problems disabled people face in their daily lives, public policies in Turkey still fail to address these problems effectively.

Historically, Turkey's public policies for its disabled citizens were limited to an employment quota in large firms and public sector and a social assistance scheme for low-income disabled citizens. Both of these schemes, which were introduced in 1970s, were poorly implemented up until the ratification of Law on Disabled People in 2005.

Starting from 2000s, disability has become a significant issue in Turkey's public policy agenda. In line with international developments and thanks to the positive contributions that European Union accession process made, the Parliament of Turkey ratified the Law on Disabled People in 2005 that clarified rights of disabled citizens covering a wide range of domains including employment, education, social services and income support. Following this, Turkey has become a party to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities that provided disabled citizens a reference point in international human rights law in their struggle for equal citizenship.

Concerning the progress in social and economic policies for disabled citizens in Turkey since 2005, two important trends can be noticed. First of them is that the coverage and generosity of social policy schemes for disabled people have been extended (i.e. the increase in the level of monthly allowance for low-income disabled people). Secondly, new social policy schemes for disabled people (i.e. the introduction of at-home care allowance) have been designed and put into practice. Much has been done, but there is still much more to do. It is clear that strong and continuous political will is needed in order to fulfil the objective of providing equal opportunities to disabled citizens of Turkey.

Main aim of this book is to support non-governmental organisations in their advocacy activities in equipping them with the capacity to monitor public expenditures for disabled people and to evaluate the quality and effectiveness of these expenditures. We believe that it is important for rights-based non-governmental organisations to enrich their advocacy strategies with an analysis of public expenditures targeting disabled people and the analysis of the quality as well as effectiveness of these expenditures.

In preparing this book, we specifically included the following social policy schemes into our analysis: expenditures made for conducting public research on disabled people, monthly allowances for low-income disabled people, at-home care allowances for disabled people in need of care, institutional care and rehabilitation services for disabled people, financial support for disabled people- who are not covered by social security- to provide them access to medical technologies, transport costs of disabled children in primary schools, allowances for the needy, funds for employment projects for disabled people, vocational rehabilitation services, educational services for children with special needs, funds for sports facilities for disabled people, scholarships for disabled students and diverse set of projects of different state departments that serve disabled people.

According to our analysis, total public expenditures made for policy schemes targeting disabled people rose from roughly 1.15 billion euros in 2008 to roughly 2.43 billion euros in 2010. In line with the advances in public policies targeting disabled people, level of expenditures increased more than 430 per cent from 2006 to 2011. In 2011, the rate of total public expenditures made for policy

schemes targeting disabled people in gross domestic product is 0.44.

According to the breakdown of total public expenditures made for policy schemes targeting disabled people into different schemes in 2011, it is found that at-home care allowances and care services for disabled people constituted the largest spending item of that year. Together these two schemes constituted 44 per cent of all total public expenditures for disabled citizens. This is followed by expenditures made for monthly allowances for low-income disabled people. Funds allocated to pay monthly allowances for low-income disabled people constituted 28 per cent of total public expenditures made for policy schemes targeting disabled people. Starting from 2012, these two largest spending items will be controlled by the newly-established Ministry of Family and Social Policies. These two spending items was followed by expenditures made for educational services for disabled children.

In our analysis, we conclude that increase in cash transfers accounts for the most of the increase in total public expenditures made for policy schemes targeting disabled people since 2006. We acknowledge the importance of cash transfer policies in alleviating poverty among disabled people. Nevertheless, we would like to draw the policy-makers' attention to the importance of other spending areas that requires long term commitment and would contribute to the well-being of disabled citizens in the future. These areas are the following ones: research, prevention of disability, accessibility, educational services, employment services, social rehabilitation services and developing human resources to work in services for disabled people.

Once portrayed as needy and destitute, after decades of human rights struggles of disability rights movement worldwide, disabled people today are acknowledged as full citizens of their countries and the world. Turkey, as a party to the Convention, has the responsibility to put the internationally recognised rights of its disabled citizens into practice as soon as possible. In doing so, Turkey has to redesign its public policies for disabled people in order to comply with the new paradigm of disability –that is an individual-centred and a rights-based one-, has to mainstream disability rights perspective in all areas of public policies and has to take all necessary measures to ensure full and active participation of disabled people as well as their organisations into all public decision making processes.

KAYNAKLAR

- Buğra, A. ve S. Adar (2007) Türkiye'nin Kamu Sosyal Harcamalarının Karşılaştırmalı bir Analizi, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.
- Dünya Bankası (2011) World Report on Disability. Malta: World Health Organization World Bank.
- KASDER (2011) Engelli Hakları Ekseninde Yeni Anayasadan Beklenti ve Öneriler, Türkiye Kas Hastalıkları Derneği, İstanbul.
- Sart, H. (2010) Engelliliği Anlamak, Engelsiz Üniversite Birimlerinin Yapılandırılması ve İşleyişi Toplantısı, 17 Mayıs 2010, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yentürk, N. (2012) Sosyal Koruma Harcamalarını İzleme Kılavuzu, STK Çalışmaları - Eğitim Kitapları Kamu Harcamaları İzlemi Dizisi No. 4, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, <http://stk.bilgi.edu.tr/stkButce.asp>
- Yılmaz, V. (2011a) The Political Economy of Disability in Turkey: Disability and Social Policy Reform in Turkey, LAP-Lambert Academic Publishing, Almanya.
- Yılmaz, V. (2011b) Siyasi bir Mesele Olarak Engellilik: Geçim Derdi ve Özür Oranı, <http://www.engelliler.biz>

DİZİN

- 2022 sayılı Kanun 8, 11, 12, 14, 17, 26-28, 31, 41, 42
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 8, 12-14, 16-18, 20, 21, 28, 29, 31, 32, 35, 36, 42
Ana akımlaştırma 7, 29, 30
ayrımcılık 20, 23, 30, 32, 33, 36, 47, 53
- bakım 8, 11, 14-19, 27, 30, 35-37, 49
Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi 7, 9, 51, 53
- Ceza Fonu 34
- destek hizmetleri 34-36, 51
destek teknolojileri 29, 31, 33-35
dezavantajlı grup(lar) 7, 8, 11, 23, 24, 27
dışlanma 25, 34, 36
Dünya Engellilik Raporu 9, 30, 32-36, 51
- Engelli Federasyonları 12, 45
erişilebilirlik 9, 30, 34, 35
erişim 8, 21, 23, 29, 30, 32-35, 49, 51, 53
evde bakım 15, 16, 30, 36, 37
evde özürlü bakım aylığı 8, 11, 15, 27
- gelir desteği politikaları 30, 31
Genel Sağlık Sigortası 19, 32
- istihdam 8, 9, 11-13, 18, 20-23, 25, 27, 31-35, 42, 49, 51
İŞKUR 8, 11, 12, 20-22, 27, 28, 31-33
- kayıtdışı 23, 37
kurum bakımı 15, 36, 37
- mobbing 33
muhtaçlık aylığı 8, 11, 12, 20, 27
- Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü 23
Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü 8, 11, 22, 23, 27
Özürlüler İdaresi (ÖZİDA) 7-9, 11-14, 20, 28, 29, 39, 49
- pozitif ayrımcılık 30, 47, 53
Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü 14
- rehabilitasyon 8, 9, 11-13, 15, 17, 21, 22, 27, 31, 32, 51
Rehberlik Araştırma Merkezleri (RAM) 22, 23
- sağlık 3, 7, 19, 21, 29, 31-33, 36, 41, 49, 51
SHÇEK 8, 11, 12, 15-17, 27, 28, 42
sosyal güvenlik 3, 7, 31, 32, 37
Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) 5, 11, 12, 14, 17, 27, 28, 30-32, 40-42
sosyal politikalar 12, 30-32, 34-36
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları 18, 32
SYDTF 8, 18-20, 27, 28, 42
- toplumsal hayat 35, 36
Türkiye Özürllü Araştırması 49
uyumlaştırma politikaları 34
- Vakıflar Genel Müdürlüğü 8, 11, 20, 27, 44

STK'LAR İÇİN

Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu

NURHAN YENTÜRK - VOLKAN YILMAZ

Kamu Harcamalarını İzleme Dizisi'nin amacı kamunun farklı alanlarda yaptığı harcamaların izlenebilmesi için yöntem önermek ve izleme formatını STK'lara sunmak, kamu harcamalarını izlemeyi amaçlayan kişi, STK ya da platformlar için kaynak olarak kullanılabilir yazılı malzeme üretmektir. Bu kılavuzlarda yer alan bilgiler, teknikler ve veriler kullanılarak, kamunun sosyal güvenlik, sağlık, sosyal yardım harcamalarını, askeri harcamalarını, eğitime, çocuklara, gençlere ve engellilere yönelik harcamalarını ayrıntılı olarak hesaplayabilmek ve bu alandaki gelişmeleri yıllar itibariyle izlemek mümkün olacaktır.

Dizinin beşinci kılavuzu Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu başlığını taşımaktadır. Kılavuz kapsamında, engelli bireylere yönelik tüm kamu harcamaları detaylı bir biçimde incelenmektedir. Bu inceleme dahilinde engelli bireylere yönelik gelir desteği uygulamaları, bakım hizmetleri ve bakım desteği sağlanması amacıyla sunulan nakit transferleri, meslek edindirme ve iş bulma desteği hizmetleri, eğitim hizmetleri, spor faaliyetleri, burslar, farklı alanlarda sunulan proje destekleri ve kurumsal çalışmalar yer almaktadır. Kılavuzda engellilere yönelik kamu harcamaları ile ilgili olarak 2006 yılından günümüze dek gerçekleşmiş harcamalara ve önümüzdeki üç yıl için ise harcama öngörülerine yer verilmektedir.

Kılavuz öncelikle engelli bireylerin hakları temelinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerine ve engelli bireylere yönelik hizmet üreten tüm kamu kurum ve kuruluşları çalışanları ile engellilik politikaları alanında çalışan akademisyenlere engelli bireylere yönelik kamu harcamalarını izleme konusunda bir yol haritası sunmaktadır. Kılavuz 2006 yılından bugüne ülkemizdeki engellilere yönelik politikaların kamu harcamalarına yansımalarını niceliksel olarak tasvir etmektedir. Bu niceliksel tasvir çalışmasına ek olarak, Kılavuz yazarların engelli hakları alanında çalışmakta olan sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ile birlikte gerçekleştirdikleri izleme çalışmalarındaki deneyimlerine dayanarak ülkemizdeki engellilere yönelik politikalar üzerine yaptıkları kapsamlı niteliksel değerlendirmeleri de içermektedir.

Nurhan Yentürk, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi'nin yöneticisidir.

Volkan Yılmaz, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Gençlik Çalışmaları Birimi'nde araştırma koordinatörüdür.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
Sivil Toplum Kuruluşları
Eğitim ve Araştırma Birimi

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
STK Çalışmaları - Eğitim Kitapları Dizisi

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ

ISBN 978-605-399-258-5

www.bilgiyay.com

